

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

О.М.Вагіна

ПОЛТОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник
до семінарських занять
для студентів I курсу економічного факультету

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 5
від 25 грудня 2009 р.

Запоріжжя
2010

УДК 32 (076.4)
ББК Ф 01я73
П 50

Вагіна О.М. Політологія: Навчально-методичний посібник до семінарських занять для студентів I курсу економічного факультету.
– Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – 82 с.

Навчально-методичний посібник містить теми та плани семінарських занять, тематику рефератів, питання для самоконтролю, тестові завдання, питання для дискусії, перелік літератури та методичні рекомендації з підготовки до семінарських занять з курсу «Політологія».

Призначений для студентів I курсу економічного факультету (напрями підготовки «Фінанси і кредит», «Міжнародна економіка», «Облік і аудит»).

Рецензент Т.С.Ніколаєва
Відповідальна за випуск О.М.Вагіна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ.....	6
Семінарське заняття 1. Політологія як суспільна наука.....	8
Семінарське заняття 2. Політика як суспільне явище.....	11
Семінарське заняття 3. Світова політична думка Стародавнього світу та Середньовіччя.....	14
Семінарське заняття 4. Політичні ідеї епохи Просвітництва (XVII-XVIII ст.ст.).....	17
Семінарське заняття 5. Плюралізм політичних концепцій XIX – поч. XX ст.....	20
Семінарське заняття 6. Історія вітчизняної політичної думки.....	24
Семінарське заняття 7. Політична влада.....	29
Семінарське заняття 8. Політична система суспільства.....	33
Семінарське заняття 9. Держава в політичній системі суспільства.....	36
Семінарське заняття 10. Політичні партії і партійні системи.....	41
Семінарське заняття 11. Етнонаціональна політика.....	45
Семінарське заняття 12. Політичні еліти і політичне лідерство...	49
Семінарське заняття 13. Політична свідомість і політична культура.....	53
Семінарське заняття 14. Вибори та виборчі системи.....	57
Семінарське заняття 15. Світова політика і міжнародні відносини. Сучасні глобалізаційні процеси.....	61
Глосарій.....	65
Питання до іспиту.....	75
ЛІТЕРАТУРА.....	78

ВСТУП

Політика – одна із найважливіших сфер життєдіяльності людей. Виділення й дослідження світу політичного із всієї сукупності суспільних інститутів і відносин являє собою важку, але дуже актуальну задачу. Особливо зростає роль і значення політики в перехідні історичні періоди, коли радикальної трансформації зазнають людські ідеали, цінності, світоглядні настанови, орієнтації тощо. За таких обставин особливу актуальність набуває переосмислення й перебудова всієї системи соціально-гуманітарних наук, серед яких гідне місце займає політологія. Політологія – одна з обов'язкових дисциплін у системі вищої освіти України. Її вивчення відповідає програмі гуманізації й гуманітаризації навчання у вищій школі, завданням формування високоосвіченого спеціаліста XXI століття.

Кожна людина проходить складний шлях політичної соціалізації і зустрічається з проблемою необхідності підвищення політичних знань і політичної культури. Вивчення курсу політології допоможе студентам розібратися в таких основоположних інститутах, явищах і проблемах сучасного суспільства і суспільного розвитку, як політика, політична влада, політична система, громадянське суспільство, правова держава, демократія й тоталітаризм, політична культура тощо; надасть можливість майбутнім фахівцям з більшою часткою професіоналізму брати участь у політичному житті країни.

Навчально-методичний посібник розрахований на курс політології в обсязі 120 годин, передбачених програмою Міністерства освіти і науки України для студентів I курсу економічного факультету (напрямів підготовки «Фінанси і кредит», «Міжнародна економіка», «Облік і аудит»). Проте на різних напрямках підготовки обсяг годин семінарських занять з політології різний. При підготовці до семінарських занять студенти спираються на ті теми і завдання, які передбачені програмою з політології для їх напрямів підготовки і які представлені у даному навчально-методичному посібнику.

Метою цього навчально-методичного посібника є системне

викладення у планах семінарських занять найважливіших аспектів і проблем політичного життя, що стали предметом академічної дисципліни. Політологія розкриває загальні закономірності політичного життя і передбачає творче ставлення до аналізу політичних явищ і процесів у будь-якій країні світу. Це особливо стосується України, політична система якої знаходиться на етапі становлення та пошуку найбільш оптимальних напрямків розвитку.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

Теоретичні завдання, або студенти повинні знати:

- Ø Головні категорії та поняття політичної науки.
- Ø Історію розвитку політичної думки.
- Ø Провідні напрями сучасної політології.
- Ø Структуру політичної науки.
- Ø Механізми функціонування політичної влади у суспільстві.
- Ø Місце і роль політичних інститутів у політичній системі.
- Ø Зміст взаємозв'язку держави та громадянського суспільства.
- Ø Структуру та зміст міжнародних відносин.

Практичні завдання, або студенти повинні вміти:

- Ø Використовувати набуті знання у професійній діяльності.
- Ø Орієнтуватися в політичному житті країни і світу.
- Ø Аналізувати стан політичного процесу у суспільстві.
- Ø Вести просвітницьку та пропагандистську діяльність.
- Ø Формувати власну політичну та громадську позицію.

При підготовці до семінарського заняття студенти повинні опрацювати та законспектувати основний теоретичний матеріал з даної теми, що включає розкриття її ключових питань. У власні політологічні словники потрібно занести визначення запропонованих основних понять.

При підготовці рефератів необхідно використати матеріал рекомендованої літератури, що містить у собі підручники, наукові статті та монографії, науково-пізнавальні праці.

Питання для самоконтролю допоможуть студентам оцінити ступінь оволодіння матеріалом з даної теми. Орієнтуючись на запитання для дискусії, студенти повинні розробити систему доказів для відстоювання власної позиції щодо запропонованих проблемних питань.

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ

№ теми	Найменування теми	Кількість академічних годин					
		Напрями підготовки «Фінанси і кредит», «Міжнародна економіка»			Напрямок підготовки «Облік і аудит»		
		Лекції	Семінарські заняття	Всього	Лекції	Семінарські заняття	Всього
1.	<i>Політологія як суспільна наука</i>	2	2	4	2	1	3
2.	<i>Політика як суспільне явище</i>	2	2	4	2	1	3
3.	<i>Світова політична думка Стародавнього світу та Середньовіччя</i>	2	2	4	2	1	3
4.	<i>Політичні ідеї епохи Просвітництва (XVII-XVIII ст.ст.)</i>	2	2	4	2	1	3
5.	<i>Плюралізм політичних концепцій XIX – поч. XX ст.</i>	2	2	4	2	-	2
6.	<i>Історія вітчизняної політичної думки</i>	2	2	4	2	2	4
7.	<i>Політична влада</i>	2	2	4	2	1	3
8.	<i>Політична система суспільства</i>	2	2	4	2	1	3
9.	<i>Держава в політичній системі суспільства</i>	4	4	8	4	2	6
10.	<i>Політичні партії і партійні системи</i>	2	2	4	2	2	4
11.	<i>Етнонаціональна політика</i>	2	2	4	2	-	2

12.	<i>Політичні еліти і політичне лідерство</i>	2	2	4	2	2	4
13.	<i>Політична свідомість і політична культура</i>	2	2	4	2	-	2
14.	<i>Вибори та виборчі системи</i>	2	2	4	2	2	4
15.	<i>Світова політика і міжнародні відносини. Сучасні глобалізаційні процеси</i>	2	2	4	2	-	2
	ВСЬОГО	32	32	64	32	16	48

Семінарське заняття 1. Політологія як суспільна наука

(2 год.)

План

1. Об'єкт, предмет і методи політології.
2. Функції політології. Актуальність наукової дисципліни.
3. Становлення політології як науки.
4. Зв'язок політології з іншими науками.

Основні поняття: геополітика, політична психологія, політична соціалізація, політична соціологія, політична філософія, політологія.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Працюючи над першим питанням, студентам необхідно чітко визначити зміст поняття «політологія». Необхідно звернути увагу на існування в літературі різних визначень політології, порівняти їх та обрати варіант, який найбільш точно і повно відбиває сучасну наукову уяву про політичну науку. Студенти повинні уявити, що кожна наука має свої об'єкт і предмет дослідження, розкрити сутність найбільш поширених їх визначень. Аналізування методологічної основи політології передбачає вичленення методів загальнотеоретичного й емпіричного рівня, розкриття суті названих методів. З метою уявлення нових термінів і понять студентам слід використовувати відповідні політологічні словники.

2. Розкрити значення політології студентам допоможе визначення її теоретичних і практичних функцій. Необхідно надати характеристику таких основних функцій політології, як теоретико-пізнавальна, світоглядна, інструментальна, інноваційна, прогностична, методологічна, політичної соціалізації тощо. Слід звернути увагу на актуальність політології як наукової дисципліни, роль і значення якої особливо зростає в перехідні історичні періоди, коли радикальної трансформації зазнають людські ідеали, цінності, світоглядні настанови, орієнтації тощо. Це особливо стосується України, політична система якої знаходиться на етапі становлення та пошуку найбільш оптимальних напрямків розвитку.

3. Під час вивчення третього питання студенти повинні прослідкувати історичний процес розвитку політичної науки від

виникнення політології як самостійної сфери знань на рубежі середньовіччя та нового часу; через формування політології як самостійної навчальної дисципліни у II половині XIX ст. до остаточного становлення політології як науки в середині XX ст. Особливу увагу треба звернути на розвиток і становлення політичної науки в Україні: у минулі часи, за радянського періоду і в сучасних умовах.

4. Студентам необхідно уяснити місце політології серед інших соціально-гуманітарних наук, предметом дослідження яких є окремі аспекти політичної дійсності. За допомогою політологічних словників слід надати характеристику таких наук, як геополітика, історія політичних вчень, політична історія, політична психологія, політична соціологія, політична філософія, теорія міжнародної політики тощо.

Теми рефератів:

1. Місце і роль політології в системі соціально-гуманітарних наук.
2. Методологія політичної науки.
3. Основні категорії та функції політології.
4. Прогностична функція політології та її значення.

Питання для самоконтролю:

1. Що входить до предмету політології?
2. Яке, на Вашу думку, головне завдання політології?
3. Які функції виконує політологія?
4. У чому актуальність політології як науки і навчальної дисципліни?
5. Коли виникла політологія як наука і політологія як навчальна дисципліна?
6. Розкрийте взаємозв'язок політології з іншими соціально-гуманітарними науками.

Питання для дискусії:

1. Знайдіть у різних навчальних посібниках та проаналізуйте різноманітні визначення політології. Які з них найбільш вдалі? Поясніть свій вибір.

2. Які з функцій політології є найбільш важливими для сучасного українського суспільства і чому?
3. Проілюструйте прикладами зв'язок політології з життям. Як Ви уявляєте застосування політологічних знань у своїй майбутній практичній діяльності?
4. Чого Ви очікуєте від вивчення курсу «Політологія»?

Тестові завдання:

1. До якої з функцій політології відноситься пошук відповіді на запитання: якою буде політична дійсність у майбутньому:
 - а) описової;
 - б) прогностичної;
 - в) пояснювальної;
 - г) ідеологічної.
2. Політична наука як самостійна сфера знань виникає:
 - а) на рубежі Середньовіччя і Нового часу;
 - б) у Стародавньому світі;
 - в) у середині XIX ст.;
 - г) на початку XX ст.
3. До основних завдань викладання політології не входить:
 - а) підготовка студента до виконання ролі громадянина;
 - б) підготовка до безпосередньої участі у роботі політичних інститутів різного рівня;
 - в) органічне поєднання політологічної думки України зі світовим політичним знанням;
 - г) подолання стереотипних уявлень про політику, засвоєння норм цивілізованої політичної поведінки.

Література:

1. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина. – К.: МАУП, 2004. - 424 с.
2. Дегтярєв А.А. Предмет и структура политической науки // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. - 1996. - № 4. - С.63-77.
3. Ильин М.В., Коваль Б.И. Что есть политика и что - наука о политике // Политические исследования (Полис). - 1991. - № 4. - С.103-115.
4. Краснов Б.И. Политология как наука и учебная дисциплина //

- Социально-политический журнал. - 1995. - № 1. - С.52-71.
5. Політологічний енциклопедичний словник. 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. - 735 с.
 6. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С.40-54.
 7. Практикум з політології / За ред. Ф.М.Кирилюка. - К.: «Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2003. – С.5-49.
 8. Рогачёв С. Предмет политологии и её место в системе социальных наук // Государство и право. - 1993. - № 5. – С.120-129.

Семінарське заняття 2. Політика як суспільне явище

(2 год.)

План

1. Підходи до визначення сутності політики.
2. Суб'єкти і об'єкти політики.
3. Функції політики.
4. Види політики.

Основні поняття: політика, політична свідомість, політичні відносини, політичні інститути.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Вивчаючи перше питання, необхідно з'ясувати сутність політики як суспільного явища. Слід звернути увагу на багатогранність і багатоаспектність явища політики і, як наслідок, на різноманітність визначень цього поняття. Необхідно проаналізувати й порівняти найбільш поширені визначення політики; засвоїти сутність основних концепції (підходів) політики. Студенти повинні визначити й пояснити відмінність у підходах різних мислителів до трактування терміна «політика». Необхідно уяснити сутність і причини подвійної природи політики (наука - мистецтво). Бажаним є вміння висловити своє бачення причин появи політики.

2. Під час підготовки до другого питання слід з'ясувати сутність понять «суб'єкти політики» і «об'єкти політики». Необхідно визначити, які суб'єкти здійснюють вплив на політику та надати

характеристику таких суб'єктів політики, як індивіди, політичні організації, держава, великі суспільні групи.

3. Третє питання вимагає від студентів визначити та проаналізувати зміст основних функцій політики в залежності від напрямків діяльності її суб'єктів: управлінську, прогностичну інтегративну, ідеологічну, виховну, інноваційну та ін. функції. На підставі цього необхідно визначити, які з них є слаборозвинутими в сучасному українському суспільстві.

4. Під час вивчення цього питання необхідно з'ясувати структуру політики, охарактеризувати її основні елементи (політична свідомість, політичні інститути, політичні відносини). Особливу увагу слід звернути на критерії класифікації політики, надати характеристику видів політики за різними критеріями (економічна, соціальна, культурна; внутрішня, зовнішня тощо). Також необхідно виділити рівні функціонування політики (мегарівень, макрорівень, мікрорівень).

Теми рефератів:

1. Роль політики в розвитку суспільства.
2. Взаємозв'язок політики з іншими формами суспільної свідомості (мораль, право, філософія, релігія).
3. М.Вебер про політику як покликання і професію.
4. Політика і мораль.

Питання для самоконтролю:

1. Чим відрізнялося трактування політики мислителями різних епох?
2. Як трактували політику теологи? Чи актуальна теологічна концепція політики сьогодні?
3. Чи може політика залежати від природно-географічних явищ, психологічних особливостей людини?
4. Сформулюйте мету та призначення політики.
5. Назвіть найважливіші функції політики.
6. Які елементи структури політики Ви можете виділити? Охарактеризуйте їх.
7. Назвіть основні види політики.

Питання для дискусії:

1. Чим викликане зростання ролі політики у житті сучасного суспільства?
2. На Вашу думку, політика – це більше наука чи мистецтво? Аргументуйте відповідь.
3. Чи можна розглядати політику як «чисту справу»?
4. В чому проявляється взаємозв'язок і відмінність між економікою і політикою?

Тестові завдання:

1. Політика як соціальне явище і наукове поняття виникла:
 - а) в античні часи;
 - б) в епоху Відродження;
 - в) в період становлення капіталізму;
 - г) в доісторичні часи.
2. Вперше доннаукового обігу поняття «політика» ввів:
 - а) Платон;
 - б) Аристотель;
 - в) Н.Макіавеллі;
 - г) К.Маркс.
3. Представники якої концепції пояснюють природу політики територіальними, природними, фізико-кліматичними явищами:
 - а) теологічної концепції;
 - б) географічної концепції;
 - в) антропологічної концепції;
 - г) психологічної концепції.

Література

1. Ануфриев Е.А. Субъективные основы и субъекты политики // Социально-политический журнал. - 1996. - № 4. – С.78-91.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 643-706.
3. Дегтярёв А.А. Политика как сфера общественной жизни // Социально-политический журнал. - 1997. - № 2. – С.94-107.
4. Ильин М.В., Коваль Б.И. Что есть политика и что - наука о политике // Политические исследования (Полис). - 1991. - № 4. - С.103-115.

5. Коваль Б.И., Ильин М.В. Власть versus политика // Полис. - 1991. - № 5. – С.152-163.
6. Мясников О.Г. Субъекты политики // Социально-политический журнал. - 1995 - № 5-6. – С.26-33.
7. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С.58-72.
8. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. - К.: «Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2003. – С.5-49.
9. Пригожин А.И. Что есть политика? // Общественные науки и современность. - 1996.-№ 4. – С.55-57.

Семінарське заняття 3. Світова політична думка **Стародавнього світу та Середньовіччя** (2 год.)

План

1. Розвиток політичної думки у Стародавній Греції: порівняльний аналіз поглядів Платона і Аристотеля.
2. Особливості політико-релігійних доктрин Середньовіччя (Августин Блаженний, Фома Аквінський).
3. Роль утопічних ідей у світовій політичній думці (на прикладі праць Т.Мора і Т.Кампанелли).

Основні поняття: аристократія, демократія, деспотія, олігархія, охлократія, плутократія, політія, теократія, тиранія.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Підготовка першого питання передбачає знайомство з двома основними течіями політичної філософії Стародавньої Греції: (раціонально-ідеалістичною та стихійно-матеріалістичною) на прикладі вчень Платона й Аристотеля. Необхідно зробити порівняльний аналіз їх поглядів (бажано у вигляді таблиці), звернувши увагу на сутність, походження і функції держави, соціальну структуру суспільства, приватну власність, правильні й неправильні форми держави, ідеальну форму правління.

2. Вивчаючи друге питання, необхідно уявити головні особливості політичної думки Середньовіччя: теологічне тлумачення

політичних інститутів і процесів, проголошення верховенства релігії над світською владою. На прикладі релігійної доктрини Августина Блаженного студенти повинні розкрити суть християнської концепції двох держав: божої і земної, звернути увагу на характеристику ним державної влади, вчення про передвизначення та вимогу підпорядкування світської влади церкві. Далі слід ознайомитись з політико-релігійною доктриною Фоми Аквінського, визначити її наступність (ідеї Аристотеля) та новизну.

3. Для розкриття третього питання необхідно коротко охарактеризувати історичні умови виникнення раннього утопічного соціалізму (зародження капіталістичних відносин, буржуазні революції в Європі). Погляди Т.Мора студенти вивчають на прикладі ідеального життєвого укладу «утопійців», визначаючи його позитивні й негативні риси. Далі слід ознайомитись з особливостями ідеального суспільного устрою «Міста сонця» Т.Кампанелли. Бажаним є порівняти між собою обидві утопічні концепції. Також студенти повинні пояснити, чому ранній утопічний соціалізм характеризують як «зрівняльний», «аскетичний» та «спартанський».

Теми рефератів:

1. Платон про сутність ідеальної держави (рабовласницького комунізму).
2. Загальне та особливе у поглядах Платона та Аристотеля на державу, владу, власність.
3. Особливості політико-релігійних доктрин Середньовіччя.
4. Епоха Відродження як етап у розвитку політичної думки.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть правильні й неправильні форми держави (за Аристотелем), дайте визначення цих понять.
2. Опишіть кругообіг форм держави (за Платоном).
3. Яким було відношення Платона й Аристотеля до питань рабства і приватної власності?
4. Розкрийте суть християнської концепції двох держав: божественної і світської (Августин Блаженний).
5. Які філософські ідеї Аристотеля й Августина Блаженного були запозичені й розвинуті Фоמוю Аквінським?
6. Опишіть життєвий уклад «утопійців», його позитивні й

негативні риси (за Т.Мором).

7. Розкрийте особливості ідеального суспільного устрою (Т.Кампанелла).

Питання для дискусії:

1. Чим відрізняються погляди Платона та Аристотеля на функції держави, соціальну структуру суспільства і приватну власність?
2. Чому політичні ідеї Середньовіччя мали релігійний характер?
3. Чому ранній утопічний соціалізм характеризують як «зрівняльний» та «спартанський»?
4. Який вплив мають політичні вчення Стародавньої Греції та Середньовіччя на сучасний розвиток політичних теорій?

Тестові завдання:

1. Хто з мислителів вважав, що між космосом, державою й душею людини існує відповідність: три начала душі - три начала держави - три стани?
 - а) Аристотель;
 - б) Платон;
 - в) Августин Блаженний;
 - г) Фома Аквінський.
2. З усіх типів держав ідеальною Аристотель вважав:
 - а) монархію;
 - б) аристократію;
 - в) політію;
 - г) демократію.
3. Встановіть відповідність між авторами та їхніми відомими працями:

а) Платон	«Утопія»
б) Аристотель	«Сума теології»
в) Августин Блаженний	«Місто сонця»
г) Ф.Аквінський	«Політика»
д) Т.Мор	«Держава»
е) Т.Кампанелла	«Про град Божий»

Література

1. История политических и правовых учений / Под ред. В.С.Нерсесянца. – М.: НОРМА, 2007. – С.34-63, 102-125.
2. Кирилюк Ф.М. Історія політології: Підручник для вищих навч. закладів. – К.: Знання України, 2002. – 534 с.
3. Мадіссон В.В. та ін. Історія розвитку політичної думки. Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – С.5-18.
4. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – С.27-37, 42-44.
5. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдинорог, 2002. – С.27-37.
6. Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За заг. ред. К.М.Лемківського. – К.: Вища школа, 2003. – С.15-17.
7. Практикум з політології / За ред. Ф.М.Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.50-172.
8. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – С.24-35.
9. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.33-44.

Семінарське заняття 4. Політичні ідеї епохи Просвітництва (XVII-XVIII ст.ст.)

(2 год.)

План

1. Теорії природного права та суспільного договору у працях Т.Гобса, Дж.Локка, Ж.Ж.Руссо.
2. Теорія розподілу влади в працях Дж.Локка і Ш.Л.Монтеск'є - спільне і відмінне.
3. Політичні вчення в США в період боротьби за незалежність.

Основні поняття: народний суверенітет, природні права людини, Просвітництво, суспільний договір.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Готуючись до першого питання, необхідно дати загальну

характеристику епохи Просвітництва, визначити, в чому проявляються корінні відмінності політичних поглядів епохи Просвітництва від попередніх етапів розвитку політичної думки. Студентам необхідно з'ясувати, чому в суспільній думці замість теорії божественного походження держави виникає концепція суспільного договору, яке вона знайшла втілення у працях Т.Гоббса, Дж.Локка і Ж.-Ж.Руссо. Слід звернути увагу на вирішення філософами таких питань, як характеристика додержавного стану суспільства, мета й причини створення держави, можливість опору верховній владі, краща форма державного правління тощо. Далі необхідно визначити сутність поняття «природні права людини» та пояснити, чому саме Дж.Локка вважають засновником класичного лібералізму. Особливої уваги потребує знайомство з поняттями «суверен» і «суверенітет» (держави, народу, особи). Слід визначити відмінності у трактовці суверенітету у працях Т.Гоббса і Ж.Ж.Руссо.

2. Вивчення другого питання передбачає знайомство з теоріями розподілу влади Дж.Локка і Ш.Л.Монтеск'є. Важливо визначити, чому в становленні нового буржуазного ладу чільне місце посідає саме теорія розподілу влади і яку роль вона відіграла у розвитку буржуазного демократичного суспільства і держави. Студентам необхідно порівняти погляди філософів з даного питання, виділити спільне і відмінне в їхніх теоріях. Між іншим слід порівняти їхні погляди щодо форм розподілу влади, їх ієрархії, функцій, можливого взаємного впливу. Бажано порівняльний аналіз оформити у вигляді таблиці.

3. Вихідним значущим положенням третього питання є поділ політичних вчень США періоду боротьби за незалежність на дві течії: республікансько-демократичну (Б.Франклін, Т.Джефферсон, Т.Пейн) та централістсько-федералістську (Дж.Адамс, О.Гамільтон, Дж.Медісон). Необхідно виділити головні політичні ідеї кожної течії та коротко проаналізувати політичні погляди найбільш яскравих їх прихильників. Головну увагу слід зосередити на розвитку американськими вченими ідей Дж.Локка й Ш.Л.Монтеск'є про поділ влад, результатом якого стала розробка форм і методів політичного збалансування владних гілок, їх структури і компетенції, створення системи стримувань і противаг.

Теми рефератів:

1. Просвітництво як ідейно-політична течія: суть та причини виникнення.
2. Значення концепцій природного права та суспільного договору для розвитку політичної теорії і практики.
3. Проблеми особи і держави в політичних концепціях Т.Гоббса і Дж.Локка.
4. Порівняльний аналіз теорій розподілу влади в працях Дж.Локка і Ш.Л.Монтеск'є.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке Просвітництво? Назвіть його хронологічні рамки.
2. У чому суть ідеї створення держави на основі суспільного договору?
3. У чому відмінність у трактуванні причин виникнення держави між Т.Гоббсом і Дж.Локком?
4. Що означає поняття «природні права людини»?
5. Що таке «суверенітет» (держави, народу, особи)?
6. Назвіть характерні риси республіки, монархії, деспотії як форм правління (за Ш.Л.Монтеск'є).
7. У чому суть та які механізми розподілу влади у вченні Ш.Л.Монтеск'є?

Питання для дискусії:

1. Який вплив мають політичні вчення епохи Просвітництва на сучасний розвиток політичних теорій?
2. Що дає підстави вважати Дж.Локка засновником сучасного лібералізму?
3. Чим можна пояснити популярність поглядів Ж.Ж.Руссо саме під час Французької буржуазної революції?

Тестові завдання:

1. Засновником класичного лібералізму вважають:
 - а) Ш.Л.Монтеск'є;
 - б) Ж.-Ж.Руссо;
 - в) Т.Джефферсона;
 - г) Дж.Локка.
2. Центальною у вченні Ж.-Ж.Руссо є ідея:

- а) народного суверенітету;
 б) національного суверенітету;
 в) державного суверенітету;
 г) заперечення суверенітету.
3. Встановіть відповідність між авторами та їхніми відомими працями:
а) Н.Макіавеллі	«Левіафан»
б) Т.Гоббс	«Два трактати про правління»
в) Ш.Л.Монтеск'є	«Про суспільний договір»
г) Дж.Локк	«Про дух законів»
д) Ж.-Ж.Руссо	«Государ»

Література

1. История политических и правовых учений / Под ред. В.С.Нерсесянца. – М.: НОРМА, 2007. – С.161-188, 254-298.
2. Кирилюк Ф.М. Історія політології: Підручник для вищих навч. закладів. – К.: Знання України, 2002. – 534 с.
3. Мадіссон В.В. та ін. Історія розвитку політичної думки. Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – С.19-55.
4. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – С.38-57.
5. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С.84-89.
6. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдінорог, 2002. – С.44-64.
7. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – С.35-44.
8. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. К.: Либідь, 2002. – С.48-66.

Семінарське заняття 5. Плюралізм політичних концепцій XIX – поч.ХХ ст. (2 год.)

План

1. Політичні ідеї німецької класичної філософії (І.Кант, Г.Гегель).

2. Лібералізм як політична течія.
3. Консерватизм як доктрина захисту традицій та одвічних цінностей.
4. Класичний марксизм: взаємозв'язок економіки й політики.

Основні поняття: консерватизм, лібералізм, марксизм, правова держава.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. В ході заняття студенти повинні розглянути погляди І.Канта і Г.В.Ф.Гегеля на державу і її походження. Слід описати запропоновану І.Кантом модель правової держави, визначити її основні риси. Студенти з'ясують, які види політичного устрою виділяв І.Кант, якій формі правління віддавав він перевагу, як вирішував проблеми війни і миру («вічний мир»). Особливу увагу треба звернути на погляди І.Канта щодо взаємозв'язку політики й моралі, визначити сутність «категоричного імперативу».

Вивчаючи політичні погляди Г.Гегеля, студенти аналізують запропоновану ним теорію громадянського суспільства. Необхідно з'ясувати, чому Гегель заперечує договірну теорію походження держави і на чому базуються його твердження, що держава не залежить від громадянського суспільства, а саме громадянське суспільство неможливе без держави. Студенти повинні визначити, наскільки сучасна теорія правової держави і громадянського суспільства відрізняється від гегелівської концепції та зробити висновки про стан правової держави і громадянського суспільства в Україні.

2. Аналізуючи природу лібералізму, необхідно звернути увагу на час і умови його виникнення, прослідкувати наступність у розвитку ліберальних теорій XVII - XIX ст.ст., визначити соціальну базу прихильників ліберальних поглядів. Студенти повинні засвоїти головні принципи лібералізму: демократичні свободи, приватна власність, вільна підприємницька діяльність, парламентаризм тощо.

Слід дати характеристику поглядів найбільш відомих представників лібералізму XIX ст.: Б.Констана (питання політичної свободи, поділу влади), А. де Токвіля (проблеми демократії), І.Бентама («утилітаризм», проблеми поділу влади).

На конкретних прикладах з історії треба проілюструвати значення для людства ліберальних ідей і вчень (французька Декларація прав людини і громадянина, Конституції США і Франції, провідні позиції ліберальних політичних партій).

3. Вивчаючи третє питання, студенти мають пам'ятати, що в основу політичних концепцій консерватизму покладено ідею збереження традиційних правил, норм поведінки, ієрархії влади, соціальних і політичних структур та інститутів. Для характеристики часу й умов виникнення консерватизму, визначення соціальної бази його прихильників важливо з'ясувати, що консерватизм став реакцією феодально-аристократичних кіл на загрозу засадам феодалізму, традиційним цінностям, способу життя й мислення. На прикладі поглядів Е.Берка слід визначити головні ідеї консерватизму (традиціоналізм, ідеї поступової еволюції, превентивних реформ, засудження революцій тощо).

Далі студенти повинні прослідкувати зв'язок між значними соціально-економічними змінами в середині XIX ст. (переростання капіталізму в імперіалістичну стадію, загострення класової боротьби) і розколом консерватизму на традиційний і реформістський напрями. Слід порівняти їх, виділивши спільні й відмінні риси.

4. Ознайомлення із сутністю політичної теорії марксизму необхідно почати з характеристики умов виникнення вчення в 40-рр. XIX ст. та ідейних попередників марксизму (критично-утопічних вчень А.Сен-Симона, Ш.Фур'є, Р.Оуена). Далі слід розкрити сутність двох відкриттів К.Маркса: матеріалістичного розуміння історії та теорії додаткової вартості. Студенти повинні визначити основні риси марксизму, для чого слід з'ясувати головну ідею марксизму – ідею всесвітньо-історичної ролі пролетаріату, розкрити сутність вчення про державу диктатури пролетаріату, дати характеристику майбутнього комуністичного устрою.

Далі необхідно проаналізувати внесок В.Леніна до марксистської теорії: розкрити сутність закону нерівномірності економічного і політичного розвитку капіталізму в період імперіалізму, дати характеристику вчення про партію нового типу, з'ясувати сутність Республіки Рад як державної форми диктатури пролетаріату.

Теми рефератів:

- 1.** Концепція правової держави І.Канта.

2. Особливості гегелівської концепції громадянського суспільства.
3. Основні ідеї марксистської концепції політики і політичних відносин.
4. Політична концепція М.Вебера.

Питання для самоконтролю:

1. Розкажіть про ознаки правової держави за І.Кантом.
2. Як змінювалися погляди Г.Гегеля на державу?
3. У чому бачить головну роль держави Е.Берк?
4. Які небажані наслідки демократії з точки зору А. де Токвіля?
5. Які типи легітимної держави виділяє М.Вебер?
6. На яких засадах будувався марксизм?
7. У чому сутність марксистського розуміння історії?
8. У чому сутність теорії суспільної власності К.Маркса?

Питання для дискусії:

1. Чому саме в епоху Просвітництва з'являються такі ідеології, як лібералізм і консерватизм? У чому причини появи різноманітних політичних доктрин?
2. Що є спільного і розбіжного в концепціях лібералізму та консерватизму?
3. Як Ви гадаєте, які основні цінності консерватизму можуть стати в пригоді при розбудові Української держави?
4. Висловіть своє ставлення до політичної доктрини марксизму.

Тестові завдання:

1. Хто з філософів сформував вчення про громадянське суспільство:
 - а) І.Кант;
 - б) Г.Гегель;
 - в) К.Маркс;
 - г) Ф.Енгельс.
2. Політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод – це:
 - а) лібералізм;
 - б) консерватизм;

- в) марксизм;
г) соціал-демократизм.
3. Встановіть відповідність між політико-ідеологічними течіями та прізвищами їх прибічників:
а) марксизм	А.Сен-Симон;
б) лібералізм	А. де Токвіль;
в) консерватизм	Ф.Енгельс;
г) соціалізм-утопізм	Е.Берк.

&

Література

1. Из истории социально-политической мысли // Социально-политический журнал. – 1992. – № 6-9.
2. Кирилюк Ф.М. Історія політології: Підручник для вищих навч. закладів. – К.: Знання України, 2002. – 534 с.
3. Основи політології. Навч. посібник / Кер.авт.кол.Ф.М.Кирилюк. – К.: Либідь, 1995. – С.31-41.
4. Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За заг. ред. К.М.Лемківського. – К.: Вища школа, 2003. – С.102-115.
5. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдинорог, 2002. – С.44-90.
6. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.73-79.
7. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – С.44-57.
8. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.71-89.

Семінарське заняття 6. Історія вітчизняної політичної думки (ІХ-XX ст.ст.)

(2 год.)

План

1. Політична думка періоду Київської Русі.
2. Політична думка в Україні за литовсько-польської доби.
3. Ідеї свободи і демократії українського козацтва. Конституція П.Орлика.

4. Розвиток революційно-демократичних ідей у XIX ст. (Кирило-Мефодіївське товариство, громадівці).
5. Політичні концепції українських мислителів поч. XX ст.
 - а) соціалістичні (М. Грушевський, В. Винниченко);
 - б) консервативні (В. Липинський);
 - в) націоналістичні (М. Міхновський, Д. Донцов).

Основні поняття: націоналізм, класократія.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Готуючись до першого питання, слід усвідомити, що давні, початкові періоди розвитку політичної думки східних слов'ян є спільними для трьох сучасних народів – українського, російського та білоруського. Студентам необхідно назвати і охарактеризувати найважливіші пам'ятки суспільно-політичної думки княжих часів: «Повість временних літ», «Слово про закон і благодать», «Руська правда», «Повчання Володимира Мономаха», «Слово о полку Ігоревім» та ін. Треба звернути увагу на погляди авторів щодо походження держави і князівської влади, стосунків між церквою і державою, єдності та суверенності політичної влади, об'єднання удільних князівств навколо великого київського князя, самостійності й незалежності Русі. Важливим завданням є визначення основних суспільно-політичних ідей періоду Київської Русі (необхідності політичного об'єднання руських земель, припинення міжусобної боротьби тощо). Студентам варто звернути увагу на тісний взаємозв'язок і взаємовплив російських, українських і європейських політичних концепцій.

2. Перш за все, необхідно охарактеризувати особливі історичні умови, в яких опинилися українські землі в XIV - I пол. XVII ст. (українська державність в цей час була поглинута Литвою та Польщею), виділити два окремих періоди: литовський та польський, визначити характерні риси кожного з них. Варто уявити, що політична, а потім і релігійна унії Литви з Польщею кардинально змінили статус українських земель та спричинилися до бурхливого розвитку української політичної думки. Студентам слід звернути увагу на поширення ідей гуманізму, ознайомитись з поглядами С. Оріховського-Роксолана (ідеї природного права, «піраміди

влади»). Спроби колонізації українських земель викликали розвиток української полемічної літератури, у якій треба виділити два напрями: за унію (П.Скарга) та проти неї (Х.Філалет, І.Вишенський).

3. Після короткої характеристики історичного періоду та місця і ролі козацтва в історії України слід проаналізувати погляди українських мислителів козацько-гетьманської доби на державно-правовий розвиток України. Особливу увагу при вивченні цього питання треба звернути на погляди П.Орлика, що знайшли вираз у Конституції 1710 р. Студенти повинні знати її структуру, основний зміст, виділити головні прогресивні ідеї (обмеження влади гетьмана, представницьке управління, поділ влади, закріплення прав і свобод особи тощо), визначити її характер (демократичний) та значення (обґрунтування ідеї незалежності України як суверенної держави).

4. Характеристика історичного періоду (початок національного відродження, зростання політичної активності в I пол. XIX ст.) дозволить студентам виділити характерні риси української політичної думки XIX ст., визначити її революційно-демократичний характер. Особливу увагу слід звернути на політичну доктрину Кирило-Мефодіївського товариства: визначити провідні ідеї братства (український месіанізм, слов'янське об'єднання у формі слов'янської республіканської федерації), дати характеристику двох течій всередині товариства.

Прослідкувати наступництво у розвитку української політичної думки студенти зможуть під час ознайомлення з поглядами громадівців, на прикладі політичної концепції М.Драгоманова. Треба розкрити поняття «грумада», «громадівський соціалізм», визначити ліберальні ознаки соціалістичного ідеалу М.Драгоманова (поділ влади, парламентаризм, демократичні права і свободи).

5. Метою п'ятого питання є порівняння поглядів представників різних ідеологічних течій в українській політичній думці I пол. XX ст. При підготовці варто ознайомитися із авторськими текстами М.Грушевського, М.Драгоманова, В.Винниченка, В.Липинського, Д.Донцова й ін., тому що саме вони дають найбільш повне уявлення про історичні умови і погляди авторів на політичні процеси. Треба звернути увагу на суперечливість спроб українського державного будівництва на початку XX ст. Оскільки націоналізм завжди є однією з головних складових державного будівництва й офіційної ідеології, необхідно проаналізувати український націоналізм XIX–XX ст. з погляду забезпечення існування незалежної української державності

і з'ясувати причини невдач Центральної Ради і Гетьманату саме в області державного будівництва.

Теми рефератів:

1. М. Драгоманов – основоположник політичної науки в Україні.
2. Соціально-політичні погляди М. Грушевського.
3. Політичні концепції часів УНР.
4. Українська політична думка II пол. XX ст.

Питання для самоконтролю:

1. Які ідеї домінували у політичних поглядах мислителів Київської Русі?
2. Яке суспільно-політичне значення для України мала Брестська унія 1596 р.?
3. Який внесок у розвиток української політичної думки зробила Києво-Могилянська академія?
4. На яких соціально-економічних, політичних, духовних засадах базувалася Запорізька Січ?
5. Яке значення мала Конституція П. Орлика?
6. У чому суть політичної програми М. Драгоманова?
7. Які основні течії можна виділити в українській політичній думці I пол. XX ст.? Назвіть представників, їх відомі праці та провідні ідеї.

Питання для дискусії:

1. У чому полягає спільність та відмінність в поглядах на майбутнє України М. Костомарова і М. Драгоманова?
2. Порівняйте державотворчі ідеї українських консерваторів та націоналістів. Як вони визначали поняття «нація»?
3. Розкрийте основні віхи формування української національної ідеї. Які події були найбільш значимими у цьому процесі?
4. Розкрийте роль націоналістичних ідей в історії України.

Тестові завдання:

1. Погляди якого українського політичного діяча зазнали еволюції: від ідеї федерації з Росією до ідеї національної незалежності

10. Українська державність у XX сторіччі: Історико-політологічний аналіз / За ред. О.П.Дергачова. – К.: Політична думка, 1996. - 435 с.

Семінарське заняття 7. Політична влада

(2 год.)

План

1. Сутність політичної влади, її класифікація і функції.
2. Легітимність владних відносин: критерії і типи.
3. Політичний режим, його сутність та типологія.
4. Тоталітаризм та авторитаризм: порівняльний аналіз.
5. Демократія: загальні ознаки та історичні типи.

Основні поняття: авторитаризм, анархізм, диктатура, кратологія, легальність політичної влади, легітимність політичної влади, політична влада, політичний режим, ресурси влади, тоталітаризм.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Даний семінар – один з ключових у курсі політології. Проблема влади є однією з центральних у політичній науці і політичній практиці. Визначення сутності, особливостей, функцій влади має важливе значення для розуміння природи політики і держави, дозволяє зрозуміти сутність політичних відносин, виокремити їх із сукупності суспільних відносин. Студенти повинні чітко усвідомити основні ознаки політичної влади: верховенство, публічність, легальність, моноцентричність, широкий спектр ресурсів, якими розпоряджається влада. Для розкриття питання необхідно дати визначення понять «кратологія», «влада», «суб'єкт влади», «об'єкт влади», «ресурси влади», ознайомитись з основними підходами до трактування влади, охарактеризувати різні види влади (політичну, економічну, соціальну, духовно-інформаційну тощо). Щодо суто політичної влади, то слід назвати можливі форми її здійснення, визначити їх специфіку, дати характеристику основних функцій політичної влади.
2. Для розкриття другого питання необхідно чітко визначити

сутність легітимності як однієї з основних якостей влади та її співвідношення з легальністю. Студенти повинні усвідомити, що легальність – це формально-юридична характеристика влади, а легітимність – це її соціокультурна характеристика. При розгляді феномену легітимності треба визначити її ознаки та джерела легітимації влади. зупинитися на теорії М.Вебера і охарактеризувати три типи легітимності, які він виділяв: традиційний, харизматичний, раціонально-легальний. При цьому цікаво було б проаналізувати позитивні та негативні аспекти кожного із цих типів, умови виникнення та існування. Студентам також треба ознайомитись з класифікацією типів легітимності, запропонованою Д.Істоном, порівняти її з теорією М.Вебера. На основі одержаних теоретичних знань студентам варто зробити спробу проаналізувати легітимність влади та її засади на прикладі державної влади сучасної України.

3. Підготовка до третього питання передбачає чітке визначення поняття «політичний режим», а також таких його типів, як авторитарний, тоталітарний, авторитарний, демократичний, анархічний, охлократичний тощо. Студенти повинні вміти класифікувати політичні режими за різними критеріями, виділяючи основні ознаки кожного з типів. Варто пам'ятати, що «чисті типи» політичних режимів у реальному житті зустрічаються рідко, набагато частіше формуються ті чи інші різновиди «змішаних режимів».

4. З метою порівняльного аналізу тоталітаризму та авторитаризму необхідно дати характеристику цих політичних режимів, а саме: визначити сутність понять, виділити провідні риси кожного з режимів, підібрати приклади держав з відповідними політичними режимами з історії та сучасності. При порівнянні тоталітарного й авторитарного режимів слід звернути увагу на: Студентам треба розрізняти різні форми прояву тоталітарного режиму: праворадикальні (нацизм, фашизм) та ліворадикальні (сталінізм, комунізм).

5. П'яте питання вимагає від студентів докладної характеристики демократичного режиму. Слід чітко визначити основні характерні риси демократичного режиму, порівняти його з іншими політичними режимами, з'ясувати відмінність між прямою та представницькою демократією.

Підсумовуючи одержані теоретичні знання з питань семінарського заняття, студенти повинні дати характеристику і з'ясувати особливості сучасного українського політичного режиму.

Для цього треба порівняти конституційне визначення політичного режиму України та реалії політичного життя.

Теми рефератів:

1. Проблеми легітимності влади.
2. Природа тоталітарної влади.
3. Еволюція політичного режиму в СРСР.
4. Особливості сучасного політичного режиму України.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке суб'єкти й об'єкти влади?
2. Назвіть основні підходи до трактування влади.
3. Що таке політична влада? Які визначення цього поняття Вам відомі?
4. Назвіть ідеальні (чисті) типи легітимності за М.Вебером та Д.Істоном. Проілюструйте прикладами з історії та сучасності.
5. Що таке політичний режим? Чим відомі Вам визначення відрізняються одне від одного?
6. На які форми поділяють тоталітарні режими? Чим відрізняються праві тоталітарні режими від лівих?
7. Чим авторитаризм відрізняється від тоталітаризму?
8. Дайте характеристику сучасному політичному режиму в Україні.

Питання для дискусії:

1. В демократичному суспільстві народ – це суб'єкт чи об'єкт влади?
2. Чи можливе існування суспільства без влади? Поясніть відповідь.
3. Який з політичних режимів володіє найбільшим потенціалом легітимності? Чому?
4. Які плюси і мінуси авторитарного режиму?

Тестові завдання:

1. Розділ політичної науки, який займається вивченням влади, має назву:

- а) кратологія;
 - б) онтологія;
 - в) гносеологія;
 - г) елітологія.
2. Авторитет незвичайних здібностей суб'єкта влади, що обумовлює особисту відданість і довіру людей – це:
 - а) харизматичний тип легітимності;
 - б) традиційний тип;
 - в) структурний тип;
 - г) раціонально-легальний тип.
 3. Який режим називають феноменом ХХ століття?
 - а) авторитарний;
 - б) тоталітарний;
 - в) демократичний;
 - г) охлократичний.

&

Література:

1. Завершинский К.Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта // Полис. – 2001. - № 2. – С.113-131.
2. Зидентоп Л. Демократия в Европе. – М.: Логос, 2004. - 360 с.
3. Игрицкий Ю.И. Тоталитаризм вчера, сегодня, завтра // Полис. – 1998. - №4. – С.181-190.
4. Ледяев В.Г. Формы власти: типологический анализ // Полис. – 2000. - № 2. – С.6-18.
5. Мирский Г. Ушел ли тоталитаризм вместе с ХХ веком? // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. - №1. – С.40-51.
6. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ-2000», 2002. – С.125-147.
7. Практикум з політології / За ред. Ф.М.Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.222-245, 308-327, 425-447.
8. Руденко В.Н. Новые Афины, или Электронная республика (о перспективах развития прямой демократии в современном обществе) // Полис. – 2006. - №4. – С.7-16.
9. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – С. 119-124.
10. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної думки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.171-197, 377-394.

Семінарське заняття 8. Політична система суспільства

(2 год.)

План

1. Сутність, структура та функції політичної системи.
2. Типологія політичних систем.
3. Основні напрями, особливості та проблеми розвитку політичної системи України.

Основні поняття: громадянське суспільство, політична система.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Розпочавши вивчення першого питання, треба мати на увазі, що політична система суспільства – одна з найскладніших категорій політології. Спочатку слід з'ясувати, що собою являє загальна теорія систем. Важливо пам'ятати, що політична система суспільства виступає як частина суспільної системи, тому потрібно розглянути її взаємозв'язок з іншими системами суспільства (економічною, соціальною, духовною) і вплив на них. Наступним кроком є з'ясування ролі системного аналізу у визначенні сутності політичної системи. Потрібно розглянути сутність структурно-функціонального підходу Т.Парсонса, концепцію політичної системи Д.Істона, модель політичної системи Г.Алмонда та порівняти їх.

При підготовці до першого питання студенти також повинні вивчити структуру політичної системи, тобто виділити її основні підсистеми. Розглядаючи інституціональну підсистему, студенти мають дати визначення поняття «політичні інститути» та відповісти на питання: чому інституціональна система є основоположною як щодо політичної системи у цілому, так і щодо її складових? Вивчаючи нормативну, функціональну та комунікативну підсистеми, потрібно з'ясувати їхню сутність. Далі студенти повинні визначити функції політичної системи, які вона виконує у суспільстві.

2. Друге питання передбачає розуміння того, що порівняння типів політичних систем за різними критеріями дозволяє більш глибоко аналізувати їх переваги і недоліки. Треба з'ясувати, як змінювалися погляди на типологію політичних систем з античних часів і до наших днів. Необхідно ознайомитись з класифікаціями

політичних систем за такими критеріями, як суспільно-економічна формація (марксистська теорія), тип легітимності політичного панування (за М.Вебером), політична культура і характер взаємодії різних політичних інститутів (за Г.Алмондом), тип політичного режиму тощо. Особливу увагу варто звернути на характеристику таких моделей політичних систем, як командна, змагальна й соціо-примирлива: слід виділити їх головні ознаки, підібрати приклади з історії або сучасності. Необхідно пам'ятати, що кожна з цих моделей має багато модифікацій і не існує в абсолютно «чистому» вигляді.

3. Готуючись до третього питання, студенти повинні чітко визначити тип політичної системи сучасної України, дати характеристику її особливостям, розкрити шляхи реформування усіх підсистем українського суспільства (економічної, соціальної, політичної, духовної та ін.). На основі такого аналізу студенти повинні визначити специфічні причини нестабільності політичної системи України та обґрунтувати доцільність і необхідність для України реформи політичної системи. Також слід виділити найнерозвинутіші функції політичної системи України та розкрити причини політичної й соціальної напруженості в суспільстві.

Теми рефератів:

1. Теорії політичної системи Д.Істона і Г.Алмонда: порівняльний аналіз.
2. Роль ЗМІ в політичній системі суспільства.
3. Політична система сучасної України.
4. Політичні системи іноземних країн (за вибором).

Питання для самоконтролю:

1. Якою є роль системного підходу у вивченні сутності політичної системи?
2. Назвіть основні елементи політичної системи суспільства.
3. Які політичні інститути відповідають за здійснення функцій входу і виходу?
4. Які функції виконує політична система?
5. Від чого залежить стабільність політичної системи?
6. Які типи політичних систем виділяють марксисты?
7. До якого з типів політичної системи (за Г.Алмондом) належить Україна?

8. На Вашу думку, чи є політична система України стабільною, централізованою, правовою, легітимною, світською?

Питання для дискусії:

1. Поясніть слова Д.Істона: «Нерухомість політичної системи недосяжна, поки політична система живе».
2. Як відомо, до політичної системи входять держава і політичні партії. Як співвідносяться їх місце і роль у політичній системі? Кому належить провідна роль: державі чи політичним партіям?
3. Які функції політичної системи України є найнерозвинутішими і що зумовлює політичну і соціальну напруженість у суспільстві?
4. Доведіть, що Україна обрала демократичний тип політичної системи.

Тестові завдання:

1. Політична система суспільства – це:
 - а) боротьба за владу;
 - б) владна підсистема суспільства;
 - в) сфера політичних конфліктів;
 - г) процес видання законів.
2. Яка з функцій політичної системи полягає у включенні людини в політичне життя суспільства:
 - а) легітимізації;
 - б) політичної соціалізації;
 - в) артикуляції інтересів;
 - г) політичної комунікації.
3. Для якого типу політичної системи (за Г.Алмондом) характерним є низький рівень політичної культури, монополія правлячої партії, ідеологізація суспільного життя:
 - а) англо-американського;
 - б) континентальна-європейського;
 - в) доіндустріального та частково індустріального;
 - г) тоталітарного.

Література

1. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. - №31. - Ст.429.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. - Ст.141.
3. Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. – К.: Фірма "ARC-UKRAINE", 1996. – 890 с.
4. Основи політології: Навч.посібник / Кер. авт.кол. Ф.М.Кирилюк. – К.: Либідь, 1995. – С.126-137.
5. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ-2000», 2002. – С.87-95.
6. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посіб. / Ф.М.Рудич (ред.). — К.: Парламентське вид-во, 2002. – 326 с.
7. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдинорог, 2002. – С.155-188.
8. Політологія. Підручник / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – К: Академія, 2008. – С.222-248.
9. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.328-358.
10. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.220-244.

Семінарське заняття 9. Держава в політичній системі суспільства

(4 год.)

План

1. Походження держави, її сутність, ознаки і функції.
2. Форми державного правління.
3. Форми державного устрою.
4. Поділ державної влади. Вищі органи сучасної держави.
5. Правова держава: сутність та основні ознаки.
6. Особливості державного ладу сучасної України.

Основні поняття: абсолютна монархія, держава, конфедерація, парламентська монархія, парламентська республіка, президентська республіка, соціальна держава, унітарна держава,

федерація, форма державного правління, форма державного устрою.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Категорія «держава» є однією з центральних в політології, бо саме держава в наш час залишається головним політичним інститутом, головним інститутом влади і територіальної організації суспільства. Підготовка першого питання повинна починатись з усвідомлення студентами причин формування держави на певному історичному етапі, з'ясування сутності поняття «держава». Потрібно пам'ятати, що поняття «держава» є неоднозначним, а тому важливим завданням є розкриття особливостей різних теорій походження держави. Для визначення сутності держави необхідно чітко виділити її характерні риси, коротко пояснити кожен з них. Далі студентам слід з'ясувати зміст основних функцій держави, дати різні варіанти їх типології (внутрішні – зовнішні, тимчасові – постійні тощо), звернути увагу на появу нових функцій.

2. З'ясувавши теоретичні сутнісно-понятійні аспекти держави, варто перейти до аналізу історично-конкретних її форм. Насамперед треба з'ясувати сутність синтетичного поняття «форма держави» (форма державного правління + форма державного устрою + політичний режим). Далі слід дати визначення поняття «форма державного правління», виділити дві її форми (монархія й республіка). Для розкриття питання студентам необхідно детально ознайомитись і проаналізувати історичні форми монархії, різновиди республіканської форми правління, навести приклади кожного різновиду форм правління, визначити відмінності між ними. Бажано проілюструвати свою відповідь самостійно складеною схемою різновидів форм правління.

3. Третє питання теми передбачає розкриття сутності поняття «форма державного устрою» як територіально-політичної організації держави, виділення її трьох історичних форм. Необхідно дати чіткі визначення понять «унітарна держава», «федерація», «конфедерація», виділити їх основні ознаки, охарактеризувати різновиди кожної з форм державного устрою (прості й складні унітарні держави, автономні й союзні федерації тощо). Для більш повного усвідомлення конкретних форм державного устрою слід підібрати відповідні приклади країн з історії або сучасності.

4. Підготовку до четвертого питання слід починати з короткого екскурсу до історії питання (Дж.Локк, Ш.Л.Монтеск'є, американські просвітителі та ін.), на основі якого треба зробити висновки щодо структури державної влади та основних положень теорії розподілу влади. Далі необхідно детально охарактеризувати кожну із гілок влади: визначити її сутність, описати конкретно-історичні форми, охарактеризувати структуру відповідних органів влади, виділити їх основні функції.

5. Вивчення п'ятого питання слід розпочати з періоду античності, коли відбувається зародження ідеї правової держави. Ідеї політичної етики, цілей держави, політичного устрою, природного права пов'язані з іменами Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона. Суттєвий внесок у розвиток політичної думки внесла епоха Середньовіччя. Саме цьому періоду ми завдячуємо виникненню таких понять, як: парламент, суд присяжних, міське самоврядування та ін. Починаючи з епохи Нового часу, теорія правової держави суттєво доповнюється та поглиблюється ідеєю прав людини (Дж.Локк), народного суверенітету (Ж.-Ж.Руссо), теорією поділу влади (Ш.Л.Монтеск'є). Німецька класична філософія в особі І.Канта, Г.Гегеля та ін. завершує формування основних ознак правової держави.

Далі слід визначити та охарактеризувати основні ознаки правової держави. Необхідно звернути особливу увагу на основні інститути правової держави: конституційну державність, плюралістичну структуру політичних відносин, державну монополію на владу, судовий контроль над діяльністю держави тощо.

6. Останнє питання теми присвячене характеристиці державного ладу сучасної України. Спираючись на вивчений теоретичний матеріал теми, студенти повинні визначити форму державного правління України, охарактеризувати форму її державного устрою. Далі необхідно дати характеристику кожній з гілок державної влади: описати структуру вищих органів влади, визначити їх основні функції. Необхідною умовою підготовки цього питання є обізнаність з важливими історичними фактами розвитку української державності та знайомство з чинним законодавством. Логічним висновком з шостого питання повинно стати визначення особливостей державного ладу сучасної України та відповідь на питання щодо правового характеру української держави.

Теми рефератів:

1. Основні концепції походження держави.
2. Атрибути держави.
3. Трансформація функцій держави в епоху глобалізації.
4. Інститут президентства: світовий досів та українські реалії.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні причини виникнення держави.
2. Які теорії походження держави Вам відомі?
3. Назвіть основні ознаки держави.
4. Який з типів державного правління був в минулому найпоширенішим і найбільш довго існуючим?
5. Назвіть переваги та недоліки президентської та парламентської республік.
6. В чому переваги та недоліки унітарного та федеративного устрою?
7. Хто був першим в історії президентом держави? Хто був першим президентом України? Хто був першим всенародно обраним президентом України?
8. Назвіть наявні в Україні ознаки президентської і парламентської республік.

Питання для дискусії:

1. Поясніть, чому держава як соціальний та політичний інститут не може відмерти.
2. Чи є переваги у монархії? Чи узгоджуються принципи демократії з монархічною формою правління? Чи в будь-якій країні можна ввести монархію? Відповідь аргументуйте.
3. Чи може індивід впливати на державу? Які форми правління та які режими найбільш сприятливі для здійснення такого впливу?
4. Чи згодні Ви з висловом: ЗМІ – це четверта влада в державі? Чому?
5. Зіставте основні ознаки правової держави з положеннями Конституції України та сучасними реаліями.
6. У Конституції України записано, що Україна є суверенна, демократична, соціальна, правова держава. Чи правомірним є

поєднання цих термінів?

?

Тестові завдання:

1. Яка теорія трактує виникнення держави як результат підкорення слабких груп більш сильними чи організованими?
 - а) патріархальна;
 - б) договірна;
 - в) насильницька;
 - г) психологічна.
2. Визначить, яке судження виражає зміст президентської форми правління:
 - а) в державі є президент;
 - б) президент не має права розпустити парламент;
 - в) президент є головою держави і уряду;
 - г) президент не може бути притягнутий до відповідальності.
3. В якій країні вперше було прийнято Конституцію?
 - а) Росія;
 - б) США;
 - в) Франція;
 - г) Україна.
4. Для якої форми державного устрою характерний двопалатний парламент:
 - а) федерації;
 - б) імперії;
 - в) унітарна держава;
 - г) конфедерація.
5. Якою є форма державного устрою України?
 - а) автономна федерація;
 - б) союзна федерація;
 - в) проста унітарна держава;
 - г) складна унітарна держава.

&

Література

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №38. – Ст.502.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. - №31. - Ст.429.
3. Зазнаєв О.И. Типология форм правления: работа над ошибками

// Поліс. - 2006. - № 1. – С.92-103.

4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. - Ст.141.
5. Основи політології: Навч. посібник / Кер.авт.кол.Ф.М.Кирилюк. – К.: Либідь, 1995. – С.152-162.
6. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – С.107-124.
7. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посіб. / Ф.М.Рудич (ред.). — К.: Парламентське вид-во, 2002. — 326с.
8. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдинорог, 2002. – С.366-395.
9. Сумбатян Ю.Г. Монархия – традиционная форма государственности // Вестник Московского университета. Сер.12. – Политические науки. – 2001. - № 1. – С.120-126.
10. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – С.104-112.
11. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.246-324.

Семінарське заняття 10. Політичні партії і партійні системи

(2 год.)

План

1. Політична партія: поняття, структура, функції.
2. Типологія політичних партій.
3. Партійні системи.
4. Сучасна партійна система України.

Основні поняття: багатопартійна система, біпартійна система, однопартійна система, партійна система, політична партія.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Політичні партії – важлива складова частина громадянського суспільства і правової держави. Їх формування – результат високої політичної свідомості і активності населення, найважливіший

показник демократичності держави. Актуальність даної теми обумовлена процесом становлення української партійної системи, який проходить складно, навіть драматично, не завжди підтверджуючи вищенаведену істину про те, що наявність багатопартійної системи – це показник демократичності суспільства.

При підготовці до семінарського заняття студенти повинні опрацювати та законспектувати основний теоретичний матеріал з цієї теми. У власні політологічні словники потрібно занести визначення запропонованих понять, ключовими серед яких є політична партія, партійна система. Підготовку до першого питання слід починати з визначення сутності політичних партій. Студенти повинні прослідкувати історичний шлях цього терміну: від античних часів (Аристотель) до сучасного тлумачення (Закон України «Про політичні партії в Україні»), охарактеризувати основні підходи до розуміння сутності партії (ідеологічний, організаційний, інституціональний тощо). Чітке виділення суттєвих ознак політичної партії дасть змогу студентам порівняти партії з суспільно-політичними рухами та групами інтересів. Студенти повинні чітко усвідомити головну мету та значення політичних партій, визначити їх негативні риси, описати структуру політичної партії та проаналізувати основні функції партій в сучасному суспільстві.

В процесі підготовки до семінарського заняття студенти повинні ознайомитись з різними теоріями й концепціями політичних партій: виділення трьох стадій формування політичної партії (М.Вебер), формулювання залізного закону олігархії (Р.Міхельс), вчення про організаційну структуру і класовий характер партій (К.Маркс) та ін.

2. Друге питання теми вимагає від студентів чіткого визначення критеріїв типології політичних партій: організаційна структура і характер членства, ідеологія, соціальна база, місце у системі влади, цілі й характер діяльності тощо. Далі необхідно проаналізувати різні варіанти партійних класифікацій (залежно від різних критеріїв). Аналіз партійної типології передбачає характеристику кожного типу партій, наведення прикладів із сучасного політичного життя, порівняння партій різних типів (кадрові – масові, регіональні – загальнодержавні, ліві – праві, правлячі – опозиційні та ін.). На основі оволодіння теоретичними знаннями студенти повинні дати характеристику типу однієї з відомих сучасних партій (за власним вибором) за різними критеріями.

3. Вивчення третього питання слід починати з визначення

поняття «партійна система» та виділення критеріїв типології партійних систем. Необхідною умовою оволодіння матеріалом є знайомство студентів з класичною типологією партійних систем італійського політолога Дж.Сарторі. Студенти повинні проаналізувати кожний з семи типів партійних систем: виділити їх характерні риси, визначити ступінь стабільності й ефективності системи, назвати відповідний їй тип політичного режиму, навести приклади країн з відповідною партійною системою. Проблемним завданням для студентів повинно стати вирішення протиріччя: багатопартійність, з одного боку, є показником демократичності суспільства, а, з іншого боку, вона часто стає джерелом нестабільності і агресивності суспільства, що починає загрожувати його демократичності. Для вирішення цього протиріччя необхідно з'ясувати, чому багатопартійність часто виступає як джерело нестабільності суспільства, чому біпартійність вважається найбільш ефективною і демократичною системою, знайти шляхи зміцнення стабільності і суспільної згоди між партіями.

4. При розгляді української партійної системи необхідно проаналізувати шляхи і етапи її становлення, показати специфіку українських партій, наприклад, специфічність розуміння лівих і правих партій. На основі інформації з періодичних видань і Інтернет-мережі слід дати більш детальну характеристику найчисленнішим і найвпливовішим українським партіям і блокам (тип, лідери, основні програмні цілі, соціальні й регіональні особливості тощо). Використовуючи класифікацію Дж.Сарторі, студенти повинні показати, ознакам якого типу (чи типів) відповідає сучасна українська партійна система.

Теми рефератів:

1. Порівняльний аналіз двох політичних партій (за вибором студента).
2. Багатопартійність як необхідна умова становлення демократичного процесу.
3. Характеристика сучасних українських політичних партій.
4. Проблеми і перспективи формування багатопартійності в Україні.

Питання для самоконтролю:

1. Чим політична партія відрізняється від суспільно-політичного руху?
2. Які негативні риси партій виділяв Р.Міхельс?
3. Опишіть різні варіанти класифікації політичних партій.
4. Від яких історичних подій бере початок поділ політичних партій на ліві, центристські і праві?
5. Охарактеризуйте тип однієї з відомих сучасних партій (за власним вибором) за різними критеріями.
6. Які існують різновиди однопартійних систем?
7. Які політичні партії існують в Україні? Які з них можна віднести до лівих, які – до правих партій?
8. Визначте правові основи створення і діяльності політичних партій в Україні (згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні»).

Питання для дискусії:

1. Як пов'язані між собою поняття «держава», «громадянське суспільство» і «політична партія»?
2. Що схиляє людей до вступу в партію: політична ідеологія, політична доктрина чи політична програма партії?
3. На Ваш погляд, скільки партій потрібно в Україні на сучасному етапі і взагалі в подальшому? Чи пов'язано їх виникнення в такій великій кількості з перехідним періодом? Аргументуйте відповідь.
4. Які особливості формування партійної системи в Україні? За якими критеріями відрізняються сучасні українські партії?

Тестові завдання:

1. Якому критерію відповідає класифікація політичних партій на кадрові та масові?
 - а) ідеологічна спрямованість;
 - б) засоби та методи діяльності;
 - в) організаційна структура і характер членства;
 - г) ставлення до існуючого політичного режиму.
2. Встановіть відповідність між країною та типом партійної системи:

а) Велика Британія	однопартійна система;
б) Німеччина	двопартійна система;

в) Куба	трипартійна система;
г) Малайзія	атомізована система.
3. Встановіть відповідність між партією та прізвиськом лідера:
а) Комуністична партія України	Ю.Тимошенко;
б) Партія регіонів	В.Литвин;
в) Народна партія України	В.Янукович;
г) Всеукраїнське об'єднання
«Батьківщина»	П.Симоненко.

&

Література

1. Голишев В. Коаліції партій у парламентах // Політика і час. – 2003. – № 5. – С.15-21.
2. Дюверже М. Политические партии. – М.: Академический проект, 2000. - 538 с.
3. Закон України «Про політичні партії» від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001 - №23 – ст.118.
4. Кочетков А.П. Политические партии и партийные системы // Вестник Моск.ун-та. – Сер.12. Политические науки. – 1998. - №6. – С.3-34.
5. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – С.148-170.
6. Політичні партії в Україні: Інформ.-довідкове вид., 2-ге, доп. – К.: Атіка, 2005. – 438 с.
7. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.405-424.
8. Рагозин Н.П. Развитие партийной системы Украины // Полис. – 2004. - №1. – С.89-100.
9. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – С.112-119.
10. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.325-358.

Семінарське заняття 11. Етнонаціональна політика

(2 год.)

План

1. Етнонаціональні спільноти як суб'єкти і об'єкти політики.
2. Національний суверенітет і політичне самовизначення націй.

3. Етнонаціональна політика в сучасній Україні.

Основні поняття: етнічна група, етнонаціональна політика, етнонаціональні відносини, етнос, народність, національна свідомість, національний суверенітет, нація, шовінізм.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Актуальність і важливість теми семінарського заняття обумовлені сучасними глобальними процесами зростання етнічної і національної самосвідомості, етнічної самоідентифікації людей. Значимість національного питання у політичному житті багатьох країн спричинило появу і розвиток самостійної наукової дисципліни – етнополітики. Розкриття першого питання передбачає чітке визначення понять «етнос», «етнічна група», «народність», «нація», «етногенез». Студенти повинні розрізнити поняття «етнос» і «народ», виділяти головні ознаки етносу. Важливо усвідомити, що немає людей поза етносами. Далі слід уявити зміст поняття «етнічна група», визначити її ознаки, шляхи формування. На конкретних прикладах треба проілюструвати відмінність між етнічними та етнографічними групами. Для повного оволодіння матеріалом студентам необхідно усвідомити існування двох підходів до визначення поняття «нація»: етнографічного (нація-етнос) та державно-політичного (нація-держава).

2. При підготовці до другого питання теми студенти повинні дати визначення поняття «національний суверенітет» та розкрити його зміст, спираючись на текст Декларації про державний суверенітет України. Потім треба розкрити зміст поняття «право націй на самовизначення», охарактеризувати форми його реалізації (відокремлення, возз'єднання, автономізація). Бажано підібрати відповідні історичні приклади реалізації права націй на самовизначення.

3. Після пояснення терміну «етнонаціональна політика» треба визначити її об'єкти, суб'єкти, головну мету та ключові принципи. З метою конкретизації здобутих знань студентам необхідно ознайомитися з визначальними законодавчими актами України, що стосуються питань етнонаціональної політики держави, прав етнічних меншостей і механізму забезпечення цих прав (Декларацією

прав національностей, Конституцією України). Слід виділити основні напрями етнонаціональної політики України та проблеми, існуючі у сфері етнонаціональних відносин. Повне розкриття питання вимагає від студентів ознайомитись з даними всеукраїнських переписів населення, звернувши увагу на національно-мовні показники, проаналізувати та пояснити зміни чисельності різних етнічних груп населення, виділити різні за етнічним складом регіони України.

Теми рефератів:

1. Етнополітичні процеси в сучасному світі.
2. Засоби розв'язання етнополітичних конфліктів.
3. Українська діаспора: минуле і сучасність.
4. Особливості етнонаціональної політики в сучасній Україні.

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть на прикладах сутність понять «етнос», «етнічна група», «етнографічна група».
2. Як виникають етнічні групи? Наведіть приклади етнічних груп в Україні й світі.
3. Розкрийте два підходи до визначення поняття «нація».
4. Розкрийте зміст Декларації про державний суверенітет України.
5. Що означає право націй на самовизначення? Які існують форми його реалізації?
6. Що таке культурно-національна автономія?
7. За даними переписів населення України, які національні зміни відбулись за останні роки?
8. Назвіть основні напрями етнонаціональної політики України.

Питання для дискусії:

1. Прокоментуйте твердження «Немає людей поза етносами».
2. Як Ви гадаєте, чи можливе злиття націй в майбутньому?
3. Яке, на Вашу думку, майбутнє мов?
4. У чому полягає відмінність між поняттями «український етнос», «українська нація», «український народ», «народ України», «українська етнічна група»?

Тестові завдання:

1. Яка з ознак не характеризує етнічну групу?
 - а) історичне походження;
 - б) культура;
 - в) усвідомлення людською спільнотою своєї єдності;
 - г) територіальна єдність.
2. Український етнос складається з:
 - а) українців в Україні;
 - б) етнічних українців в інших державах;
 - в) усіх громадян України;
 - г) усіх осіб, хто незалежно від країни проживання вважає себе українцем.
3. Українці, що проживають в Україні, становлять:
 - а) українську етнічну націю;
 - б) українську етнічну групу;
 - в) українську політичну націю;
 - г) українську державну націю.

Література

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №38. – Ст.502.
2. Варзар М. Політична етнологія як наука. – К.: Школяр, 1994. - 224 с.
3. Вівчарик М., Панченко П., Жмихова В. Українська нація: шлях до самовизначення. – К.: Вища школа, 2001. – 288 с.
4. Декларація прав національностей України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №53. - Ст.799.
5. Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі?: Зб. / За ред І.Ф.Кураса. – К.: ІІІЕНД, 2002. - 295 с.
6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. - Ст.141.
7. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. - 722 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю.І.Римаренка. – К.: Генеза, 1996. - 942 с.
9. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / Ред. І.Ф. Курас. – К.: ІІІЕНД, 2000. - 358 с.

10. Нельма О.В. Теорія етносу. Навч. посібник. – К.: Тандем, 1997. - 368 с.
11. Обушний М.І. Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. - 203 с.

Семінарське заняття 12. Політичні еліти і політичне лідерство

(2 год.)

План

1. Сутність, типологія і функції політичної еліти.
2. Теорії еліт Г.Моски, В.Парето, Р.Міхельса.
3. Особливості формування сучасної політичної еліти України.
4. Теорія лідерства: сутність, природа та підходи.
5. Типологія та функції політичних лідерів.

Основні поняття: політична еліта, політичний лідер, популізм, харизматичний лідер.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Проблема політичних еліт є однією з центральних у політології, оскільки якість політичної влади багато в чому визначається саме якістю політичної еліти. Студенти повинні розглянути розвиток категорії «еліта» і Студентам треба визначитися з сутністю політичної еліти як провідної, відповідальної частини суспільної структури суспільства, виділити характерні риси політичної еліти, охарактеризувати функції, які вона виконує (стратегічну, комунікативну, регулятивну, інтегративну тощо).

Особливої уваги потребує вивчення проблеми типології політичних еліт. З огляду на велику кількість існуючих класифікацій слід виділити основні критерії типології еліт: місце в політичній системі, обсяг владних повноважень, час і засіб утвердження панування, види та масштаби діяльності, стиль правління тощо. У відповідності з цими критеріями студентам треба класифікувати еліти, конкретизуючи прикладами з історії або сучасного політичного життя. Характеристика політичної еліти буде неповною без розгляду питання про її формування й відтворення. Важливо усвідомити, що у світовій політичній практиці склалися дві основні

системи формування політичних еліт: антрепренерська і система гільдій. Студенти повинні проаналізувати ці варіанти рекрутування еліт, їхні особливості, позитивні якості та недоліки.

Опрацювання теоретичного матеріалу дасть студентам змогу з'ясувати: які фактори обумовлюють існування політичних еліт, чи виступають еліти обов'язковим атрибутом суспільства та чи мають еліти майбутнє?

2. Під час підготовки до другого питання студенти повинні прослідкувати історичний розвиток категорії «еліта» (від стародавніх часів і до наших днів), ознайомитись з класичними елітарними теоріями Г.Моски, В.Парето і Р.Міхельса. Особливу увагу треба звернути на взаємодію аристократичної та демократичної тенденцій у розвитку політичної еліти (Г.Моска), поділ еліти на правлячу та не правлячу, закон циркуляції еліт (В.Парето), залізний закон олігархії та висновки про недоцільність демократії (Р.Міхельс). Поряд з класичними теоріями слід розкрити і новітні концепції (демократичного елітизму, конкуруючих еліт, вертикальної демократії, плюралізму еліт), визначити їхні особливості.

3. Студенти повинні розглянути процес формування й особливості еволюції української політичної еліти за період з 1991 р. Важливо уяснити, що в ці роки відбувається становлення нової пострадянської еліти. Необхідно охарактеризувати суттєві зміни якісного складу української еліти: омолодження, зменшення вихідців із нижчих верств суспільства, збільшення осіб із вищою освітою тощо. Студентам треба проаналізувати факт структурної неоднорідності української політичної еліти. Метою підготовки цього питання є визначення особливостей формування сучасної політичної еліти України. В цьому контексті слід звернути увагу на неузгодженість дій загальнонаціональної та регіональної еліт, домінування корпоративних, власницьких інтересів у діях еліти.

4. Четверте питання теми, присвячене проблемі політичного лідерства, має на меті з'ясування питання: чи є феномен лідерства об'єктивною потребою суспільства і якими чинниками обумовлюється формування певного типу політичного лідера. При вирішенні цієї проблеми студенти повинні розкрити сутність поняття «політичний лідер», проаналізувати основні концепції лідерства (теорію рис, ситуаційну, психологічну концепції тощо). Важливо уяснити, що політичний лідер є людиною, яка найбільшою мірою повинна відповідати потребам історичного моменту і окремих

соціальних сил.

5. Окрему увагу необхідно приділити вивченню типології політичних лідерів. Детального аналізу потребує, перш за все, класична типологія М.Вебера: слід дати чітку характеристику кожному з типів (характерні риси, умови появи та існування, конкретні приклади). Особливу увагу варто зосередити на харизматичному типі лідерства, його особливостях, пояснити виникнення лідерів цього типу саме в кризові для суспільства періоди. Далі студентам слід звернути увагу на інші варіанти типології політичних лідерів в залежності від різних критеріїв: стилю політичної діяльності, іміджу і ролевого призначення, масштабу діяльності, ставлення до існуючих суспільних порядків тощо. Характеристику функцій політичних лідерів слід давати в залежності від ситуації, в якій доводиться діяти лідерам: в умовах надзвичайної ситуації або відносної стабільності в країні.

Теми рефератів:

1. Специфіка формування національної еліти в Україні.
2. Політична еліта України: національний і регіональний контекст.
3. Феномен «вождізму» в історії.
4. Політичні портрети сучасних українських лідерів.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні теорії еліт і розкрийте їхню сутність.
2. Більшість авторів вважають, що існують дві основні системи відбору еліт: система "гільдій" і "антрепренерська". Назвіть переваги й недоліки кожної з них.
3. Порівняйте між собою еліту «левів» і еліту «лисів» (за В.Парето).
4. Опишіть механізм циркуляції еліт, запропонований В.Парето.
5. Розкрийте сутність «залізного закону олігархії». Як Р.Міхельс ставився до демократії?
6. Які якості повинні бути у політичного лідера для виконання ним своєї ролі у суспільстві?
7. Які класифікації політичних лідерів Ви знаєте?
8. Назвіть основні функції політичних лідерів.

Питання для дискусії:

1. Як Ви гадаєте, чи обов'язково кожен президент або прем'єр стає політичним лідером?
2. Які особисті риси, мотиви поведінки, стиль лідерства узгоджуються з уявленнями про «лідера-флюгера»?
3. Хто і як формує політичний імідж лідера?
4. Який тип лідерства переважає в Україні на сучасному етапі? Чим це обумовлено?

Тестові завдання:

1. Які типи політичних еліт виділяв В.Парето?
 - а) «коти» і «собаки»;
 - б) «леви» і «тигри»;
 - в) «леви» і «лиси»;
 - г) «орли» і «сороки».
2. Політика, спрямована на підвищення авторитету в масах ціною необґрунтованих обіцянок, демагогічних гасел – це ...:
 - а) волюнтаризм;
 - б) цезаризм;
 - в) прагматизм;
 - г) популізм.
3. Кого із сучасних політичних лідерів можна вважати харизматичним?
 - а) В.Ющенко;
 - б) В.Путіна;
 - в) Б.Обаму;
 - г) Л.Кучму.

Література

1. Ашин Г.К., Понделков А.В., Игнатов В.Г., Старостин А.М. Основы политической элитологии: Учеб. пособие. – М.: «Издательство ПРИОР», 1999. – 304 с.
2. Гаман-Голутвина О.В. Политическая элита – определение основных понятий // Полис. – 2000. - № 3. – С.96-103.
3. Журавський В.С. та ін. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. – К.: Логос, 1999. - 263 с.
4. Левченко І. Формування іміджу політичного лідера // Нова

- політика. – 2000. - № 5. – С.48-52.
5. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ-2000», 2002. – С.178-194.
 6. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдінорог, 2002. – С.275-290.
 7. Сенченко М. Національна еліта в умовах глобалізації // Персонал. –2003. – № 10. – С.42-46.
 8. Тулеев А.Г. Политическое лидерство: сущность, содержание, функции // Вестник Московского университета. – Серия 12. Политические науки. – 1999. - № 5. – С.65-72.
 9. Якименко Ю., Жданов І. Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти // Дзеркало тижня. – 2003. – 15 листопада.
 10. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.430-476.

Семінарське заняття 13. Політична свідомість і політична культура (2 год.)

План

1. Політична свідомість: поняття, структура, типи і функції.
2. Політична ідеологія.
3. Політична культура: зміст і структура.
4. Типи політичної культури та їх поширення у сучасному світі.
5. Політична свідомість та політична культура сучасного українського суспільства.

Основні поняття: екстремізм, менталітет, політична ідеологія, політична культура, політична свідомість, соціалізм, соціал-демократія, фашизм.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Важливість і актуальність теми семінарського заняття пояснюється визначальною роллю політичної культури у формуванні характеру й особливостей конкретної політичної системи, політичного режиму, динаміки і спрямованості політичних процесів.

Підготовка першого питання вимагає від студентів чіткого визначення сутності й специфіки поняття «політична свідомість», усвідомлення, що вона є однією з форм суспільної свідомості. Аналізуючи зміст політичної свідомості, важливо уникати помилкового однобічного його трактування (зведення до будь-якого з елементів). Студентам необхідно виділити (за різними критеріями) й охарактеризувати рівні політичної свідомості, звернути особливу увагу на порівняння буденного й політико-теоретичного рівнів (характерні риси, спосіб відображення). З метою повного розкриття питання слід дати характеристику компонентів політичної свідомості та пояснити значення терміну «менталітет».

2. Вивчення даного питання необхідно розпочати із визначення поняття «політична ідеологія», її ознак і функцій, виділення рівнів її функціонування. Також необхідно приділити увагу виникненню та розвитку різних політичних ідеологій, розкрити особливості їх формування, виділити провідні ідеї та назвати прізвища ідеологів. Підготовка другого питання передбачає надання характеристики сучасному стану та перспективам розвитку різних ідеологічних течій. Студенти повинні дати відповідь на питання про місце та значення політичної ідеології в політичній системі сучасної держави.

Логічним завершенням підготовки з цього питання має стати з'ясування особливостей розбудови ідеології в сучасній Україні та аналіз впливу ідеологічних течій на розбудову української державності.

3. Готуючись до третього питання, необхідно дати визначення таких понять, як «політична культура», «політична поведінка», «політичні стереотипи», «політичні традиції» та ін. Слід розглянути основні наукові підходи до вивчення змісту політичної культури, розкрити сутність та виділити головні елементи в структурі політичної культури. Варто детально охарактеризувати політичну поведінку як один із елементів культури, а також проаналізувати функції політичної культури. Спираючись на отримані теоретичні знання, студенти повинні виділити напрямки формування політичної культури на сучасному етапі суспільного розвитку.

4. Сучасна політична наука пропонує різні варіанти типології політичної культури. Перш за все, студентам необхідно звернути увагу на типологію, запропоновану Г.Алмондом та С.Вербою, охарактеризувати кожен з класичних типів політичної культури. Важливо уяснити, що реальна політична практика продукує нові

змішані типи політичної культури. Далі слід проаналізувати сутність і особливості інших відомих типологій політичних культур (замкнуті – відкриті, елітарні – масові тощо). За класифікаційні критерії варто взяти ідеологічний чинник, ступінь демократизму, тип поведінки у конфліктних ситуаціях та ін.

5. П'яте питання семінарського заняття вимагає надання характеристики і з'ясування особливостей української політичної культури. Студентам треба визначити чинники, які впливають на формування політичної культури в Україні, та усвідомити ступінь її впливу на політичні процеси в країні. Спираючись на здобуті знання, студенти повинні виділити характерні риси та з'ясувати особливості вітчизняної політичної культури. При дослідженні політичної культури українського суспільства студентам необхідно зосередити особливу увагу на визначенні її типу (за різними критеріями) та окресленні перспектив розвитку політичної культури в Україні.

Теми рефератів:

1. Роль засобів масової інформації у формуванні суспільної думки.
2. Національні та етнічні ідеології.
3. Ідеологічний спектр сучасного українського суспільства.
4. Професійна етика та мораль сучасного українського політика.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте зміст та функції політичної свідомості.
2. Які існують рівні політичної свідомості.
3. Що таке політична ідеологія? Хто ввів у науковий обіг це поняття?
4. Які ідеологічні течії домінують на сучасному етапі?
5. Дайте визначення понять: лібералізм, консерватизм, соціалізм, фашизм.
6. Охарактеризуйте перспективи розвитку сучасних ідеологічних течій.
7. Що таке політична культура? Назвіть головні елементи її структури.
8. Які типи політичної культури виділили Г.Алмонд і С.Верба?

Питання для дискусії:

1. Чи може ідеологія бути державною, офіційною? Обґрунтуйте свою точку зору.
2. У Конституції України записано, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Як розуміти це положення в умовах плюралізму ідей? Аргументуйте свою точку зору.
3. Проаналізуйте політичні традиції і сучасні політичні цінності українського суспільства.
4. Чому, маючи схожі державні структури і політичні інститути, різні країни діють і розвиваються різними темпами і мають різні результати в основних сферах соціального життя?

Тестові завдання:

1. Тип політичної культури, за якого громадяни беруть дієву участь у політичному житті суспільства, називається:
 - а) патріархальний;
 - б) активістський;
 - в) підданський;
 - г) відкритий.
2. Цінностями якої політичної ідеології є сім'я, релігія, традиції, держава?
 - а) консерватизму;
 - б) соціалізму;
 - в) лібералізму;
 - г) християнсько-демократичної ідеології.
3. Фашизм як ідеологія виник в:
 - а) Німеччині;
 - б) Іспанії;
 - в) СРСР;
 - г) Італії.

Література

1. Алексеева Т.А. Современные политические теории: Курс лекций. – М.: РОССПЭН, 2007. - 464 с.
2. Гавриленко І. Чи потрібна державі ідеологія // Віче. – 1996. - №4. – С.46-53.

3. Макаренко Е., Коваль О. Специфіка поняття «політична культура суспільства» // Нова політика. – 1997. - №6. – С.8-12.
4. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – С.195-220.
5. Поліщук І. Синдром радянськості // Нова політика. – 2001. - № 3. – С.58-62.
6. Політологічний енциклопедичний словник. 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. - 735 с.
7. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдинорог, 2002. – С.291-312.
8. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.448-490.
9. Проскуріна О. Політична культура і соціальна дійсність // Нова політика. – 2000. - №2. – С.63-65.
10. Солонько Л. Імперська складова «української ідеології» та пострадянська бюрократія // Політична думка. – 2001. - № 1-2. – С.13-27.
11. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник – К: Либідь, 2002. – С.477-501.

Семінарське заняття 14. Вибори та виборчі системи

(2 год.)

План

1. Вибори : поняття, класифікація.
2. Принципи виборчого права. Абсентеїзм і його причини.
3. Основні стадії виборчого процесу.
4. Типи виборчих систем.
5. Виборча система України.

Основні поняття: абсентеїзм, виборча система, виборче право, виборчий поріг, електорат, змішана виборча система, імпічмент, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, ценз.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Вивчення першого питання передбачає чітке оволодіння необхідним понятійним апаратом: «вибори», «виборче право» (активне і пасивне), «виборець», «електорат» тощо. Слід уяснити, що вибори – це один із способів формування органів влади, найбільш адекватний спосіб волевиявлення народу й необхідна умова демократії. Для всебічного усвідомлення сутності виборів треба визначити основні критерії їх класифікації (територія, предмет обрання, причини проведення, правові наслідки та ін.). Залежно від цих підстав необхідно охарактеризувати різні варіанти типології виборів, які бажано супроводжувати прикладами із сучасного політичного життя. З метою повного розкриття питання слід звернути увагу також на характеристику головних функцій виборів.

2. Друге питання теми пов'язане з дослідженням загальних принципів виборчого права, визнаних світовим співтовариством. Обов'язкової характеристики потребують принципи періодичності, альтернативності, прозорості, обов'язковості виборів. Під час аналізу принципу загальності виборчого права слід зупинити увагу на характеристиці цензових обмежень: виділити різні види цензів (осілости, громадянства, статі, віку, майна тощо), навести відповідні приклади. Важливо усвідомити, що пом'якшення цензових обмежень веде до ствердження загального виборчого права в світі. Необхідно також розкрити зміст принципів рівності прав виборців і кандидатів, добровільного голосування і гарантії таємниці голосування. З огляду на актуальність проблеми особливу увагу слід звернути на визначення поняття «абсентеїзм», виділити його причини та негативні наслідки.

3. Метою вивчення питання є усвідомлення того, що вибори – це змінні у часі стадії єдиного процесу. Для цього студентам необхідно виділити й охарактеризувати основні стадії виборчого процесу: призначення дати виборів (звернути увагу на статті 77 і 103 Конституції України), утворення виборчих округів і дільниць (уяснити поняття одномандатних і багатомандатних округів), створення виборчих органів, реєстрації виборців (охарактеризувати обов'язкову і добровільну форми реєстрації), висування і реєстрації кандидатів (звернути увагу на процес формування партійних списків і інститут грошової застави), передвиборчої кампанії зареєстрованих кандидатів (виділити засоби переконання виборців), проведення процедури голосування (визначити сучасні способи голосування, порівняти прямі й непрямі вибори) та ін.

4. Підготовку до цього питання слід розпочати з визначення

поняття «виборча система» (у широкому та вузькому значеннях). Далі необхідно проаналізувати три основні типи виборчих систем: мажоритарну, пропорційну і змішану. Студенти повинні визначити різновиди кожної з систем, виділити їх характерні риси, навести приклади країн з відповідними виборчими системами. Важливо усвідомити, що ідеальної виборчої системи не існує, бо кожна з них має свої сильні й слабкі боки. Підсумковим завданням з цього питання саме й є визначення переваг і недоліків різних типів виборчих систем, яке бажано оформити у вигляді порівняльної таблиці.

5. Оволодіння теоретичним матеріалом з попередніх питань дозволить студентам дати характеристику виборчої системи України, визначити її недоліки й переваги. Бажано розпочати дослідження питання з історії становлення української виборчої системи (з 1991 р.): виділити основні етапи еволюції й особливості виборів на кожному з них. Далі слід детально охарактеризувати сучасну виборчу систему, спираючись на положення чинного законодавства України. При цьому важливо пам'ятати, що на виборах Президента України та депутатів різних рівнів діють різні виборчі системи. На кінцевому етапі підготовки з цього питання студенти повинні поміркувати щодо напрямів вдосконалення виборчої системи України.

Теми рефератів:

1. Вибори і проблема суспільної стабільності.
2. Організація та проведення виборчої кампанії.
3. Особливості виборчого права в посткомуністичних країнах.
4. Особливості сучасної виборчої системи України.

Питання для самоконтролю:

1. За якими критеріями можна класифікувати вибори?
2. Що таке виборчий ценз? Які види цензів діють в Україні?
3. У чому полягають причини й негативні наслідки абсентеїзму?
4. Назвіть основні етапи виборчого процесу.
5. Які існують різновиди мажоритарної системи? Наведіть приклади країн.
6. У чому полягає суть, механізм, переваги та недоліки пропорційної виборчої системи?
7. Охарактеризуйте різновиди змішаної системи голосування.
8. Назвіть етапи еволюції виборчої системи України.

Питання для дискусії:

1. Як Ви вважаєте, що спільне і чим відрізняються поняття «вибори» та «голосування»? Яка відмінність між виборами та референдумом?
2. Чи є доцільним, на Ваш погляд, застосування у виборчому процесі інституту грошової застави?
3. Чи характерні прояви абсентеїзму для українських виборчих кампаній останніх років? Як можна подолати абсентеїзм виборців?

Тестові завдання:

1. Обмеження принципу загальності виборчого права додатковими умовами має назву:
 - а) мандат;
 - б) ценз;
 - в) абсентеїзм;
 - г) електорат.
2. Система, за якою обраним є кандидат, який отримав більше половини голосів виборців, називається:
 - а) системою відносної більшості;
 - б) системою абсолютної більшості;
 - в) системою кваліфікованої більшості;
 - г) системою преференційованого голосування.
3. Змішана виборча система існувала в Україні під час виборів:
 - а) 1990 і 1994 рр.;
 - б) 2006 р.;
 - в) 1998 і 2002 рр.;
 - г) 2006 і 2007 рр.

Література

1. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: Навч.-метод. посібник. – К.: МАУП, 2001. - 216 с.
2. Виборчі технології. Збірник матеріалів / Упор. В.Ціон. – К.: TV Новинар, 1998. - 199 с.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. - Ст.141.

4. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – С.275-286.
5. Практикум з політології / За ред. Ф.М.Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.574-593.
6. Рябов С.Б. Політичні вибори. Навч.посібник. – К.: Тандем, 1998. – 96 с.
7. Уоллерстайн М. Избирательные системы. Партии и политическая стабильность // Полис. – 1992. – № 5-6. – С.156-162.
8. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. – К.: Юрінком Інтер, 2008. - 472с.
9. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С.343-358.

Семінарське заняття 15. Світова політика і міжнародні відносини (2 год.)

План

1. Міжнародна політика: сутність, цілі, функції.
2. Поняття та особливості міжнародних відносин.
3. Глобалізація. Політичні аспекти глобальних проблем сучасності.
4. Україна в системі міжнародних політичних відносин.

Основні поняття: глобалізм, глобальні проблеми, міжнародна політика, міжнародні відносини, політичний конфлікт, терор.

G

Методичні вказівки до семінарського заняття:

1. Студенти повинні дати чітке визначення двох споріднених понять – «міжнародна політика» і «зовнішня політика», виділити принципи і цілі міжнародної політики. Під час характеристики суб'єктів міжнародної політики варто звернути увагу на діяльність ООН (цілі, структура, керівництво, функції організації). Далі слід визначити засоби й функції держав при реалізації завдань міжнародної політики. Студенти повинні обов'язково усвідомити, що за останні 20 років відбулася фундаментальна трансформація світового ладу, визначились нові центри тяжіння і впливу.

2. Для підготовки до другого питання, перш за все, необхідно визначити поняття «міжнародні відносини», з'ясувати чинники, які діють у системі міжнародних відносин. Студенти повинні розкрити різні погляди щодо суб'єктів міжнародних відносин, охарактеризувати кожного з них, показати їх нерівноцінність. Для розкриття питання слід проаналізувати роль держав і недержавних організацій у міжнародних відносинах, роль громадської думки у прийнятті рішень політиками. Необхідно також дати класифікацію міжнародних відносин (за суб'єктами та сферами суспільного життя), виділити їх головні риси та рівні здійснення, визначити основні тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин.

3. Під час вивчення третього питання студенти повинні розібратися у ключових поняттях, дати чіткі визначення таких термінів, як «глобалізм», «глобалізація», «глобальні проблеми». Важливо зрозуміти, що найпоширенішою помилкою є зведення сутності глобалізації до глобальних проблем. Пояснення цієї помилки полягає у тому, що усвідомлення глобальних проблем почалося ще в 60-х рр. ХХ ст., а усвідомлення сутності глобалізації – в 90-х рр. ХХ ст. Необхідно визначити головні ознаки глобальних проблем, дати класифікацію й охарактеризувати види глобальних проблем сучасності. Також студентам слід з'ясувати позитивні й негативні аспекти сучасної глобалізації. Студенти повинні пояснити, як пов'язані сучасні світові (особливо фінансові) кризи з таким явищем, як глобалізація.

4. Четверте питання теми вимагає від студентів чіткого усвідомлення, що місце України в системі міжнародних відносин визначається її геополітичним положенням, економічним потенціалом і зовнішньою політикою. Необхідно розглянути історію становлення зовнішньої політики України, порівняти її зміст у І половині 90-х рр. та сьогодні. Студенти повинні з'ясувати, як внутрішня політика впливає на міжнародне становище держави, які чинники (політичні, економічні, соціальні) є визначальними у цьому. Слід розкрити основні напрямки зовнішньої політики України, визначити ступінь впливу геополітичного положення України на її зовнішньополітичну стратегію. Готуючись до заняття, студентам необхідно визначити та проаналізувати різні варіанти зовнішньополітичних пріоритетів України: орієнтація на інтеграцію з Росією та СНД; орієнтація на інтегрування в європейський простір; балансування між Росією і Заходом; орієнтація на співробітництво з

НАТО; обрання самобутнього шляху розвитку тощо. Визначення переваг і недоліків кожного з цих варіантів дасть змогу студентам визначити найбільш ефективний і прийнятний для України шлях.

Теми рефератів:

1. Політичний тероризм і його різновиди.
2. Політичні аспекти глобальних проблем людства.
3. Україна в системі СНД.
4. Еволюція зовнішньої політики України за період незалежності.

Питання для самоконтролю:

1. На яких принципах здійснюється сучасна міжнародна політика?
2. Назвіть суб'єкти міжнародних відносин.
3. Які глобальні зміни відбулися в світі наприкінці ХХ ст.?
4. Назвіть основні глобальні проблеми людства на сучасному етапі.
5. Назвіть позитивні і негативні сторони глобалізації.
6. На які принципи спирається зовнішня політика Української держави?
7. Назвіть основні напрями і пріоритети зовнішньої політики України.

Питання для дискусії:

1. Чи ідентичні поняття «зовнішня політика» і «міжнародна політика»?
2. Чи можливе стирання національних кордонів у зв'язку з подальшим розвитком глобалізації?
3. Тривалий час аж до початку 90-х років існував двополюсний світ, який очолювали й уособлювали відповідно дві «наддержави» – США і СРСР. Куди перемістився полюсний центр після розпаду СРСР? Аргументуйте свою відповідь.

Тестові завдання:

1. Яке з положень не належить до принципів сучасної міжнародної

- політики?
- а) застосування конфліктно-конфронтаційного стилю;
 - б) невтручання у внутрішні справи інших держав;
 - в) повага суверенітету;
 - г) рівноправ'я.
2. До головних ознак глобальних проблем не відноситься:
- а) загальнолюдський характер;
 - б) масштабність;
 - в) поліцентричність;
 - г) надзвичайна гострота.
3. Членом якої міжнародної організації не є поки що Україна?
- а) ООН;
 - б) НАТО;
 - в) ОБСЄ;
 - г) СНД.

&

Література

1. Василенко И. Политическая глобалистика. – М.: Логос, 2000. – 358 с.
2. Галкин А.А. Глобализация и политические потрясения XXI века // Полис. – 2005. - № 4. – С.53-70.
3. Гура В. Глобалізація і проблеми людини // Політика і час. – 2001. - № 2. – С.14-18.
4. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. - №31. - Ст.429.
5. Делягин М. Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М.: ИНФРА-М, 2003. - 768 с.
6. Мадіссон В., Шахов В. Політологія міжнародних відносин: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. - 174 с.
7. Основи політології: Навч. посібник / Кер.авт.кол. Ф.М.Кирилюк. – К.: Либідь, 1995. – С.271-296.
8. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С.594-617.
9. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник – К: Либідь, 2002. – С.502-539.
10. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби // Політика і час. – 2002. - № 2. – С.34-42.

ГЛОСАРІЙ

Абсентеїзм (від лат. *absent* - відсутній) – ухилення громадян від участі у виборах; байдуже ставлення людей до своїх громадсько-політичних прав.

Абсолютна монархія (від лат. *absolutus* - безумовний) – форма державного правління, за якої політична влада повністю (необмежено) належить одній особі – монарху, та для якої характерним є найвищий ступінь централізації державної влади.

Авторитаризм (від лат. *autoritas* – влада, вплив) – політичний режим, характерними ознаками якого є наявність сильного центру, режим особистої влади, відсутність демократичних інститутів, можливість застосування насильства чи примусу.

Анархізм (від грецьк. *anarchia* – безвладдя) – ідейно-політична теорія, яка базується на запереченні державного управління суспільством.

Аристократія (від грецьк. *aristokratia* – влада найкращих, найзнатніших) – найвища родова знать у рабовласницькому й феодальному суспільствах; форма державного правління, за якої аристократії належить уся повнота влади в країні; правління кращих громадян, які виконують закони.

Багатопартійна система - тип партійної системи, за якої може існувати багато політичних партій, які теоретично мають рівні шанси на отримання більшості місць у парламенті країни.

Біпартійна система - тип партійної системи, за якої реальну боротьбу на виборах ведуть лише дві партії, причому одній партії забезпечується об'єднання навколо себе абсолютної більшості голосів виборців, вона отримує більшість парламентських місць, в результаті формується відносно однорідна й стабільна парламентська більшість.

Вибори – демократичний спосіб формування органів державної влади або місцевого самоврядування, наділення повноваженнями посадової особи через волевиявлення громадян.

Виборча система - спосіб урахування голосів виборців і розподілу місць в органах державної влади між кандидатами (групами кандидатів).

Виборче право - система правових норм, які регулюють процес формування представницьких органів і обрання службових осіб.

Виборчий поріг - найменша кількість голосів, необхідна для обрання одного депутата.

Геополітика (політична географія) – наука, що вивчає взаємозв'язок політичних процесів з географічними чинниками (просторовим розташуванням держави, кліматом, розміром території, наявністю природних ресурсів тощо).

Глобалізм (від франц. *global* – загальний, всесвітній) – стиль у політиці, коли певне питання розглядається й вирішується контексті загальних для всього людства проблем.

Глобальні проблеми – проблеми, які виникають у результаті могутнього розвитку продуктивних сил в умовах НТР і досягнення таких масштабів суспільного виробництва, коли з'являється загроза порушення балансу між суспільством і природою; носять загальнолюдський, загальнопланетарний характер; відрізняються комплексністю, динамізмом, гостротою; для свого розв'язання вимагають колективних зусиль світового співтовариства.

Громадянське суспільство – сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань і асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем політичної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються і гарантуються нею.

Демократія - (від грецьк. *demos* — народ і *kratos* – влада) – влада народу, народовладдя; форма політичної організації суспільства, яка визначає джерелом влади народ, його право вирішувати державні справи, водночас захищаючи громадянські права і свободи.

Держава – основний інститут політичної системи, що здійснює управління загальносуспільними справами, охорону цілісності і безпеки.

Державний суверенітет - незалежність держави, що полягає у її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи, без втручання будь-якої іншої держави.

Деспотія (від грецьк. *despot* – володар, самодержець) – система державного правління, для якої є характерним абсолютне свавілля влади та безправ'я підданих.

Диктатура (від лат. *dictatura* – необмежена влада) – тимчасовий

авторитарний режим, який вводиться на строк дії надзвичайних обставин для здійснення рішучих заходів на виведення країни із кризового стану; нічим не обмежена влада особи, класу чи іншої соціальної групи, що спирається на силу.

Екстремізм (від лат. *extremus* – крайній) - схильність до крайніх політичних поглядів (як «правих», так і «лівих»), прибічники яких вдаються до радикальних (у тому числі насильницьких, терористичних) засобів з метою загострення політичної ситуації, дестабілізації політичного життя.

Електорат (від лат. *elector* - виборець) – контингент виборців, які голосують за певну партію чи кандидата на виборах.

Етнічна група - спільнота людей, споріднених або хоча б близьких за історичним походженням, етногенезом, мовою спілкування, нинішньою або минулою територією проживання, рисами матеріальної і духовної культури, звичаями та іншими ознаками.

Етнонаціональна політика - цілеспрямована діяльність з регулювання відносин між етносами, націями і етнонаціональними групами, що виявляється у свідомому впливі державних і суспільних організацій на розвиток міжнаціональних та міжетнічних взаємин з метою їх нормалізації, стабілізації та гармонізації.

Етнонаціональні відносини - відносини між різними соціально-етнічними спільнотами, з одного боку, й урядами, державними і політичними організаціями, установами - з іншого.

Етнос (від грецьк. *ethnos* – народ) - найдавніша природна людська спільнота, яка історично склалася на певній території і володіє особливими рисами культури, мови, особливостями психологічного складу і усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших груп.

Змішана виборча система – порядок визначення результатів голосування, в якому поєднані елементи мажоритарної і пропорційної виборчих систем.

Імпічмент (від англ. *impeachment* - звинувачення) – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.

Класократія – запропонований В.Липинським особливий політичний режим, суть якого полягає у панування активної

меншості (аристократії), що складається із кращих (за духом, здібностями, активністю) людей.

Консерватизм (від лат. *conservare* – зберігати, охороняти) – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конфедерація (від лат. *confederatio* – спілка, об'єднання) – форма державного устрою, коли кожний її член зберігає державну самостійність, об'єднується з іншими державами в союз, до компетенції якого передаються деякі важливі питання; союз суверенних держав, який створюється для досягнення конкретної спільної мети.

Кратологія (від грецьк. *kratos* – влада і *logos* — слово, поняття, вчення) – наука про владу.

Легальність політичної влади – її законність, юридична правомірність.

Легітимність (від лат. *legitimus* – законний) **політичної влади** – добровільне визнання існуючої влади громадянами, довіра до неї з їх сторони, визнання влади справедливою, прогресивною.

Лібералізм (від лат. *liberalis* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод.

Мажоритарна виборча система – порядок організації виборів і визначення результатів голосування, за яким перемагає той кандидат (або список кандидатів), який отримав встановлену законом більшість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні.

Марксизм – засноване К.Марксом в середині XIX ст. філософське, політичне й економічне вчення, головними ідеями якого були: матеріалістичне розуміння історії, теорія додаткової вартості, ідея всесвітньо-історичної ролі робітничого класу (пролетаріату) як могильника капіталізму і творця соціалістичного суспільства.

Менталітет (від франц. *mentalite* – склад розуму, світосприйняття) – стійкі емоції, настрої і пов'язані з ними моделі політичної поведінки, що мають релігійні й національні особливості.

Міжнародна політика – сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя.

Міжнародні відносини – системна сукупність політичних, економічних, науково-технічних, соціальних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних зв'язків і відносин між основними суб'єктами світового співтовариства.

Монархія (від грецьк. *monarchia* - єдиновладдя) - форма державного правління, в якій джерелом державної влади вважається монарх, його влада спадкова і не залежить від волі виборців.

Народність - історично сформована мовна, територіальна, економічна і культурна спільність людей, яка передує нації.

Народний суверенітет - визнання всіх громадян країни джерелом політичної влади.

Націоналізм - світогляд і система політичних поглядів, яка проголошує пріоритет національних цінностей щодо усіх інших.

Національна свідомість - усвідомлення нацією, людиною або певною спільнотою своєї приналежності до нації, спільної історичної долі її представників, своєрідності дії геополітичних, соціопсихічних, історичних чинників, неповторності характеру, темпераменту, менталітету, психології, культури.

Національний суверенітет - сукупність суверенних прав нації на вільний вибір соціально-економічного та політичного ладу, на цілісну національну територію, економічну незалежність, на розвиток її мови та культури, на повагу національної гордості та гідності.

Нація (від лат. *natio* –народ) - 1) історична соціо-етнічна, політична, духовна спільнота людей з певною психологією, самосвідомістю, спільними територією, культурою, мовою, економічним життям (етнічна спільність); 2) сукупність громадян однієї держави, незалежно від їхньої етнічної приналежності (державно-політична спільність).

Однопартійна система – неконкурентний тип партійної системи, що характеризується монопольним правом однієї партії брати участь у державному будівництві.

Олігархія (від грецьк. *oligos* — нечисленний і *arche* – влада) - форма державного правління, за якої політичне та економічне правління здійснюється невеликою групою людей, а також сама ця група.

Охлократія (від грецьк. *ochlos* — натовп і *kratos* – влада) – домінування в політичному житті суспільства натовпу, «маси»; ситуація заколотів, погромів, безладдя, в якій господарем

становища є натовп; влада суспільно-політичних груп, що апелюють до популістських настроїв у їх примітивних, масованих варіантах.

Парламентська монархія – форма державного правління, за якою глава держави - монарх - не може прямо впливати на склад і політику уряду, що формується виключно парламентом і підзвітний йому.

Парламентська республіка - різновид сучасної форми державного республіканського правління, при якій верховна влада в організації державного життя належить парламенту.

Партійна система - сукупність діючих у країні політичних партій, відносини між ними, а також з державою.

Плутократія (від грецьк. *plutos* — багатий і *kratos* – влада) – державний лад, за якого влада належить найбагатшим представникам панівного класу; купка найбагатших представників панівного класу.

Політія – державний лад, за якого влада знаходиться в руках більшості - «середніх» людей, що володіють певним невеликим цензом й управляють державою в інтересах всіх громадян.

Політика (від грецьк. *polis* — місто-держава та його похідних *politike* – мистецтво управляти державою, *polites* – громадяни, *politica* – державний діяч та ін.) – одна з найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, взаємин різних соціальних груп та індивідів щодо утримання й реалізації влади задля здійснення своїх суспільно значущих інтересів і потреб, вироблення обов'язкових для всього суспільства рішень.

Політична влада – здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей та їх об'єднань за допомогою волі, авторитету, права, насильства.

Політична еліта (від франц. *elite* — найкраще, добірне)- вища, відносно привілейована сукупність осіб, які виділяються з політичного середовища на основі вищого ступеня розвитку окремих психологічних, соціальних і політичних якостей; бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійсненням впливу на неї.

Політична ідеологія - систематизована сукупність концептуально оформлених ідейних поглядів на політичне життя, що відображає інтереси, світогляд, ідеали певної соціальної групи (класів, націй,

політичних партій, громадських рухів тощо).

Політична культура - історично зумовлені стійкі політичні уявлення, переконання й орієнтації, а також моделі і норми політичної поведінки людей, стилі діяльності політичних інститутів.

Політична партія - добровільне та організаційно оформлене об'єднання громадян, яке виражає інтереси частини суспільства і прагне до їх задоволення шляхом здобуття, утримання і використання державної влади.

Політична психологія – наука, яка досліджує соціально-психологічні складові політичного життя суспільства, які формуються на рівні політичної свідомості націй, соціальних груп, окремих особистостей та ін.

Політична свідомість – політичні ідеї, погляди, уявлення, традиції, соціально-політичні почуття, які відбивають найбільш істотні економічні, соціальні, політичні та духовні інтереси людей, що мають бути реалізовані через інститути політичної системи; сприйняття суб'єктом політичної реальності.

Політична система – цілісна, інтегрована сукупність взаємозв'язаних і взаємозалежних політичних суб'єктів, структур і відносин, що відображає інтереси усіх політичних і соціальних сил суспільства.

Політична соціалізація - засвоєння особою соціального й політичного досвіду шляхом включення її у політичну систему, в управління політичними процесами. Найважливішими результатами політичної соціалізації є політичні переконання, почуття, цінності й норми політичної діяльності, що роблять суспільство спроможним забезпечити збереження, модернізацію чи зміну політичного режиму.

Політична соціологія – наука про взаємодію політичного суспільства (держави) з громадянським суспільством, взаємодію політичних і соціальних процесів.

Політична філософія – наука, яка вивчає політику як цілісність, її природу, розробляє загальні критерії оцінки політики, ідеали та нормативні принципи організації суспільства, акцентує увагу на сутності природи політичного світу.

Політичний конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення несумісних, часом протилежних інтересів, дій, поглядів окремих людей, політичних партій, громадських організацій, етнічних

груп, націй, держав та їх органів.

Політичний лідер (від англ. *lead* – вести, керувати) - авторитетна особа, яка здійснює переважний вплив на інших людей з метою інтеграції їхньої діяльності для досягнення спільних політичних цілей; глава, керівник держави, партії, руху тощо.

Політичний режим (від франц. *regime* – управління) – сукупність методів, засобів і способів, за допомогою яких владні органи здійснюють управління суспільством і забезпечують своє політичне панування.

Політичні відносини – реальні практичні відносини, стійкі зв'язки між громадянами і владою, державою та громадянським суспільством; у їх центрі – інтереси та потреби суб'єктів політики.

Політичні інститути – певні політичні установи (державна, її органи, політичні партії, органи місцевого самоврядування тощо), які мають особливі повноваження і виконують спеціальні функції в політичному житті суспільства.

Політологія (від грецьк. *politika* — державні й суспільні справи і *logos* — слово, поняття, вчення) – наука про політику, про закономірності та особливості розвитку політичного процесу, про функціонування політичної системи і влади, сутність, форми і методи діяльності суб'єктів політики.

Популізм (від лат. *populus* – народ) - загравання влади з народом, спрямоване на досягнення популярності в масах ціною необгрунтованих обіцянок, демагогічних гасел.

Правова держава - форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить закону; всі державні органи й громадяни однаковою мірою відповідальні перед законом; реалізуються всі права людини; здійснюється розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Президентська республіка - один з різновидів сучасної форми державного республіканського правління, що поряд з парламентаризмом з'єднує в руках президента повноваження глави держави і глави уряду .

Природні права людини – невідчужувані права особи, до яких відносяться право на життя, свободу совісті, слова та ін.

Пропорційна виборча система – порядок організації виборів і визначення результатів голосування, згідно з яким депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно

до кількості голосів, отриманих кожним з цих списків.

Просвітництво – ідейно-політична течія часів переходу суспільства від феодалізму до капіталізму (к. XVII – поч. XIX ст.); відображало інтереси народжуваної буржуазії й народних мас, мало за мету критику феодальної ідеології, релігійних забобонів, боротьбу за віротерпимість, свободу наукової та філософської думки.

Республіка (від лат. *res* – справа і *public* - громадський) – форма державного правління, яка характеризується здійсненням вищої державної влади виборним колегіальним органом, що формується населенням (або його частиною) на визначений час.

Ресурси влади - потенційні засоби здійснення влади, які можуть бути використані, але ще не використовуються або ж використовуються недостатньо.

Референдум (від лат. *referendum* – те, що має бути повідомлене) – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян шляхом всенародного голосування.

Соціал-демократія – ідеологічна й політична течія, яка виступає за здійснення ідей соціалізму в усіх сферах суспільного життя; важлива складова політики лівих сил сучасності, передусім Західної Європи.

Соціалізм (від лат. *socialis* – суспільний) - вчення і теорії, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особистості.

Соціальна держава – держава, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, а в ідеалі – приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості.

Теократія (від грецьк. *theos* — бог і *kratos* – влада) - форма державного правління, за якої політична влада належить духовництву або главі церкви.

Терор (від лат. *terror* – жах, страх) - особлива форма політичного насильства, що супроводжується жорстокістю, цілеспрямованістю та удаваною ефективністю; широко використовується у мирний і воєнний час як засіб внутрішньо-

або зовнішньополітичної боротьби в інтересах держави, організації чи певної групи осіб.

Тиранія – одноосібне деспотичне правління внаслідок насильницького захоплення влади, базується на сваволі правителя (тирана), а не на законах.

Тоталітаризм (від лат. *totalis* – увесь, повний) - політичний режим, за якого державна влада здійснює повний контроль за всіма сферами життя суспільства, відсутні демократичні свободи, громадянське суспільство, панує насильство, терор влади проти народу, наявна єдина державна ідеологія, обов'язкова для всіх громадян.

Унітарна держава - єдина, цілісна держава, що поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які не мають будь-якої політичної самостійності.

Фашизм (від лат. *fascio* – пучок, в'язка) - правоекстремістська політична течія та ідеологія, що спирається на войовничий антидемократизм, расизм, шовінізм, доведені до істерії, на звеличування тоталітарної держави, обстоювання сильної, авторитарної партії, що забезпечує абсолютний контроль над людиною і державою.

Федерація - союзна держава, що складається з декількох державних утворень (суб'єктів федерації), які мають юридичну і політичну самостійність.

Форма державного правління - спосіб організації і здійснення верховної державної влади.

Форма державного устрою - територіально-політична організація держави, що включає політико-правовий статус його складових частин і принципи взаємовідносин центральних і регіональних державних органів.

Харизматичний лідер (від грецьк. *charisma* – милість, Божий дар) - громадсько-політичний діяч, авторитет якого ґрунтується на вірі громадян у його надприродні, видатні здібності, виняткові якості, непогрішність, святість.

Ценз - обмеження принципу всезагальності виборчого права додатковими умовами.

Шовінізм - крайній вияв націоналізму, що полягає у надмірному звеличенні своєї нації, наданні їй винятковості, робить ставку на гноблення, поневолення «малих» народів, таврування їх за прихильність до своєї культури.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Об'єкт і предмет політології.
2. Методи політичних досліджень.
3. Функції політології. Актуальність наукової дисципліни.
4. Становлення політології як науки і навчальної дисципліни.
5. Зв'язок політології з іншими науками.
6. Сутність політики, її основні ознаки.
7. Види і функції політики.
8. Основні концепції політики.
9. Порівняльний аналіз поглядів Платона і Аристотеля.
10. Особливості політико-релігійних доктрин середньовіччя (Августин Блаженний, Фома Аквінський).
11. Вчення про політику Н.Макіавеллі.
12. Роль утопічних ідей у світовій політичній думці (на прикладі праць Т.Мора і Т.Кампанелли).
13. Теорії природного права і суспільного договору у працях Т.Гоббса, Дж. Локка, Ж.Ж.Руссо.
14. Теорія розподілу влади в працях Дж.Локка і Ш.Л.Монтеск'є - спільне і відмінне.
15. Політичні вчення в США в період боротьби за незалежність.
16. Лібералізм як політична течія.
17. Консерватизм як доктрина захисту традицій та одвічних цінностей.
18. Класичний марксизм: взаємозв'язок економіки й політики.
19. Екстремістські політичні ідеології.
20. Загальна характеристика політичної думки України.
21. Політична думка періоду Київської Русі.
22. Ідеї свободи і демократії українського козацтва. Конституція П.Орлика.
23. Українська політична думка XIX ст. (Кирило-Мефодіївське товариство і громадівці).
24. Політичні концепції українських мислителів початку XX ст. (характеристика поглядів одного з представників політичної думки – за власним вибором).
25. Влада як соціальний феномен. Ресурси влади.
26. Ознаки і функції політичної влади.

27. Концептуальні підходи до проблеми політичної влади.
28. Типологія політичної влади.
29. Легітимність влади як соціальна проблема.
30. Типологія легітимності політичної влади (М.Вебер, Д.Істон).
31. Політичний режим, його сутність та типологія.
32. Ознаки тоталітарного режиму і його практика.
33. Види авторитарного режиму і його соціальна ефективність.
34. Демократичний режим: загальна характеристика, суспільна практика.
35. Особливості сучасного політичного режиму в Україні.
36. Сутність системного підходу. Теорії політичних систем.
37. Структура і функції політичних систем.
38. Типологія сучасних політичних систем.
39. Основні напрями, особливості та проблеми розвитку політичної системи України.
40. Держава: сутність, ознаки.
41. Теорії походження держави.
42. Функції держави і їх трансформація у сучасному світі.
43. Форми державного правління.
44. Форми державного устрою.
45. Форма державного правління і форма державного устрою України.
46. Правова держава: сутність, ознаки.
47. Громадянське суспільство і його структура.
48. Політичні партії: сутність, підходи, виникнення.
49. Ознаки і функції політичних партій.
50. Типологія політичних партій.
51. Партійні системи і їх види у сучасному світі.
52. Сучасна партійна система України.
53. Етнонаціональні спільноти як суб'єкти і об'єкти політики.
54. Національний суверенітет і політичне самовизначення націй.
55. Особливості етнонаціональної політики в сучасній Україні.
56. Сутність елітизму. Функції політичних еліт.
57. Теорії еліт Г.Моски, В.Парето, Р.Міхельса.
58. Типологія політичних еліт.
59. Особливості формування сучасної політичної еліти в Україні.
60. Теорія лідерства: сутність, природа, функції.
61. Типологія політичного лідерства.
62. Політичні лідери сучасної України.

63. Політична свідомість: поняття, структура, функції.
64. Поняття політичної ідеології. Типи ідеологій.
65. Зміст і структура політичної культури.
66. Типи політичної культури та їх поширення у сучасному світі.
67. Політична свідомість та політична культура сучасного українського суспільства.
68. Вибори : поняття, класифікація та функції.
69. Принципи виборчого права.
70. Стадії виборчого процесу.
71. Абсентеїзм і його причини.
72. Типи виборчих систем, їх переваги та недоліки.
73. Еволюція виборчої системи України.
74. Політичний конфлікт: сутність, структура, функції.
75. Типологія політичних конфліктів.
76. Шляхи врегулювання політичних конфліктів.
77. Аналіз одного з політичних конфліктів.
78. Міжнародна політика: сутність, цілі, функції.
79. Сутність і структура міжнародних відносин.
80. Україна в системі міжнародних політичних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №38. – Ст.502.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 643-706.
3. Декларація прав національностей України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №53. - Ст.799.
4. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. - №31. - Ст.429.
5. Закон України «Про політичні партії» від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001 - №23 – ст.118.
6. История политических и правовых учений / Под ред. В.С.Нерсесянца. – М.: НОРМА, 2007. – 704 с.
7. Кирилюк Ф.М. Історія політології: Підручник для вищих навч. закладів. – К.: Знання України, 2002. – 534 с.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. - Ст.141.
9. Основи політології: Навч. посібник / Кер.авт.кол. Ф.М.Кирилюк. – К.: Либідь, 1995. – 336 с.
10. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Навч.посібник. – К.: «Каравела», Львів.: «Новий світ-2000», 2002. – 344 с.
11. Політологічний енциклопедичний словник. 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. - 735 с.
12. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с.
13. Політологія: Наука про політику: Підручник для вищої школи / За заг. ред. проф.В.Г.Кременя, проф.М.І.Горлача. – К.: Єдинорог, 2002. – 640 с.
14. Політологія. Підручник / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – К: Академія, 2008. – 567 с.
15. Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За заг. ред. К.М.Лемківського. – К.: Вища школа, 2003. – 263 с.
16. Практикум з політології / За ред. Ф.М.Кирилюка. – К.: «Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2003. – 622 с.
17. Українська державність у ХХ сторіччі: Історико-політологічний аналіз / За ред. О.П.Дергачова. – К.: Політична думка, 1996. - 435

с.

18. Швидак О.М. Політологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – 220 с.
19. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.:Либідь, 2002. – 574 с.

Додаткова:

1. Алексеева Т.А. Современные политические теории: Курс лекций. – М.: РОССПЭН, 2007. -464 с.
2. Ануфриев Е.А. Субъективные основы и субъекты политики // Социально-политический журнал. - 1996. - № 4. – С.78-91.
3. Ашин Г.К., Понеделков А.В., Игнатов В.Г., Старостин А.М. Основы политической элитологии: Учеб. пособие. – М.: «Издательство ПРИОР», 1999. – 304 с.
4. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: Навч.-метод. посібник. – К.: МАУП, 2001. - 216 с.
5. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина. – К.: МАУП, 2004. – 424 с.
6. Варзар М. Політична етнологія як наука. – К.: Школяр, 1994. - 224 с.
7. Василенко И.А. Политическая глобалистика. – М.: Логос, 2000. - 358 с.
8. Виборчі технології. Збірник матеріалів / Упор. В.Ціон. – К.: TV Новинар, 1998. - 199 с.
9. Винниченко В.К. Відродження нації. В 3 ч. – К.: Вид-во політ. літератури України, 1990.
10. Вівчарик М., Панченко П., Жмихова В. Українська нація: шлях до самовизначення. – К.: Вища школа, 2001. – 288 с.
11. Гавриленко І. Чи потрібна державі ідеологія // Віче. – 1996. - №4. – С.46-53.
12. Галкин А.А. Глобализация и политические потрясения XXI века // Полис. – 2005. - № 4. – С.53-70.
13. Гаман-Голутвина О.В. Политическая элита – определение основных понятий // Полис. – 2000. - № 3. – С.96-103.
14. Голишев В. Коаліції партій у парламентах // Політика і час. – 2003. – № 5. – С.15-21.
15. Грушевський М.С. На порозі нової України: Гадки та мрії. – К.: Наук.думка, 1991. - 128 с.
16. Гура В. Глобалізація і проблеми людини // Політика і час. –

2001. - № 2. – С.14-18.
17. Дегтярёв А.А. Политика как сфера общественной жизни // Социально-политический журнал. - 1997. - № 2. – С.94-107.
 18. Дегтярёв А.А. Предмет и структура политической науки // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. - 1996. - № 4. - С.63-77.
 19. Делягин М. Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М.: ИНФРА-М, 2003. - 768 с.
 20. Дюверже М. Политические партии. – М.: Академический проект, 2000. - 538 с.
 21. Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі?: Зб. / За ред І.Ф.Кураса. – К.: ІПіЕНД, 2002. - 295 с.
 22. Журавский В.С. та ін. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. – К.: Логос, 1999. - 263 с.
 23. Завершинский К.Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта // Полис. – 2001. - № 2. – С.113-131.
 24. Зазнаев О.И. Типология форм правления: работа над ошибками // Полис. - 2006. - № 1. – С.92-103.
 25. Зидентоп Л. Демократия в Европе. – М.: Логос, 2004. - 360 с.
 26. Игрицкий Ю.И. Тоталитаризм вчера, сегодня, завтра // Полис. – 1998. - №4. – С.181-190.
 27. Из истории социально-политической мысли // Социально-политический журнал. – 1992. – № 6-9.
 28. Ильин М.В., Коваль Б.И. Что есть политика и что - наука о политике // Политические исследования (Полис). - 1991. - № 4. - С.103-115.
 29. История политических и правовых учений / Под ред. О.Э.Лейста. – М.: Издательство "Зерцало", 2000. - 688 с.
 30. Коваль Б.И., Ильин М.В. Власть versus политика // Полис. - 1991. - № 5. – С.152-163.
 31. Костомаров М.И. Закон Божий: Книга буття українського народу. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
 32. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. - 722 с.
 33. Кочетков А.П. Политические партии и партийные системы // Вестник Моск.ун-та. – Сер.12. Политические науки. – 1998. - №6. – С.3-34.
 34. Краснов Б.И. Политология как наука и учебная дисциплина // Социально-политический журнал. - 1995. - № 1. - С.52-71.

35. Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. – К.: Фірма "ARC-UKRAINE", 1996. – 890 с.
36. Кресіна І.О., Кресін О.В. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція. – К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. - 79 с.
37. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: Тексти лекцій. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.
38. Левченко І. Формування іміджу політичного лідера // Нова політика. – 2000. - № 5. – С.48-52.
39. Ледяев В.Г. Формы власти: типологический анализ // Полис. – 2000. - № 2. – С.6-18.
40. Мадіссон В.В. та ін. Історія розвитку політичної думки. Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
41. Мадіссон В., Шахов В. Політологія міжнародних відносин: Навч.посібник. – К.: Либідь, 1997. - 174 с.
42. Макаренко Е., Коваль О. Специфіка поняття «політична культура суспільства» // Нова політика. – 1997. - №6. – С.8-12.
43. Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю.І.Римаренка. – К.: Генеза,1996. - 942 с.
44. Мирский Г. Ушел ли тоталитаризм вместе с XX веком? // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. - №1. – С.40-51.
45. Мясников О.Г. Субъекты политики // Социально-политический журнал. - 1995 - № 5-6. – С.26-33.
46. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / Ред. І.Ф. Курас. – К.: ІПіЕНД, 2000. - 358 с.
47. Нельма О.В. Теорія етносу. Навч. посібник. – К.: Тандем, 1997. - 368 с.
48. Обушний М.І. Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. - 203 с.
49. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посіб. / Ф.М.Рудич (ред.). — К.: Парламентське вид-во, 2002. — 326с.
50. Політичні партії в Україні: Інформ.-довідкове вид., 2-ге, доп. – К.: Атіка, 2005. - 438с.
51. Поліщук І. Синдром радянськості // Нова політика. – 2001. - № 3. – С.58-62.
52. Пригожин А.И. Что есть политика? // Общественные науки и современность. - 1996.-№4. – С.55-57.

53. Проскуріна О. Політична культура і соціальна дійсність // Нова політика. – 2000. - №2. – С.63-65.
54. Рагозин Н.П. Развитие партийной системы Украины // Полис. – 2004. - №1. – С.89-100.
55. Рогачёв С. Предмет политологии и её место в системе социальных наук // Государство и право. - 1993. - № 5. – С.120-129.
56. Руденко В.Н. Новые Афины, или Электронная республика (о перспективах развития прямой демократии в современном обществе) // Полис. – 2006. - №4. – С.7-16.
57. Рябов С.Б. Політичні вибори. Навч.посібник. – К.: Тандем, 1998. – 96 с.
58. Сенченко М. Національна еліта в умовах глобалізації // Персонал. –2003. – № 10. – С. 42-46.
59. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки. – К.: Основи, 1998. - 718 с.
60. Солонько Л. Імперська складова «української ідеології» та пострадянська бюрократія // Політична думка. – 2001. - № 1-2. – С.13-27.
61. Сумбатьян Ю.Г. Монархия – традиционная форма государственности // Вестник Московского университета. Сер.12. – Политические науки. – 2001. - № 1. – С.120-126.
62. Тулеев А.Г. Политическое лидерство: сущность, содержание, функции // Вестник Московского университета. – Серия 12. Политические науки. – 1999. - № 5. – С.65-72.
63. Українська політологія: витоки та еволюція / За ред. Ф.М.Кирилюка. – К.: Варта, 1995. - 328 с.
64. Уоллерстайн М. Избирательные системы. Партии и политическая стабильность // Полис. – 1992. – № 5-6. – С.156-162.
65. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. – К.: Юрінком Інтер, 2008. - 472с.
66. Якименко Ю., Жданов І. Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти // Дзеркало тижня. – 2003. – 15 листопада.
67. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби // Політика і час. – 2002. - № 2. – С.34-42.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Вагіна Олена Миколаївна

ПОЛІТОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник
до семінарських занять
для студентів I курсу економічного факультету

Рецензент Т.Є.Ніколаєва
Відповідальний за випуск О.М.Вагіна
Коректор О.М.Вагіна